

aktuelnosti

15 DANA

STRAH OD SOCIJALIZMA

VLADNE nekih socijalističkih zemalja već danima vrše pritisak na odgovorne faktore u Čehoslovačkoj, pokušavajući da utiču na tok događaja u toj zemlji. U jednom trenutku, taj pritisak je dobio dramatične i nimalo navične oblike: pružena je nedvosmislena politička podrška prevaziđenom konzervativnom kursu i ljudima koji su ga sproveli, a ta je podrška kombinovana sa psihološkim pritiskom koji stvara prisustvo stranih trupa na čehoslovačkoj teritoriji. Stvorene su mogućnosti za dvostruku igru: trupe Varšavskog pakta otežu svoje povlačenje sa čehoslovačke teritorije ne samo zato da bi se ohrabrilu ostaci poraženih etatističko-birokratskih snaga, nego i da bi se sprovela jedna sračunata taktika: neopravdano prisustvo svakog stranog vojnika na teritoriji jedne nezavisne zemlje izaziva opravdano negodovanje njenog stanovništva; to stvara uslove za potencijalno eksplozivnu situaciju i ekscese protiv stranih trupa, što onda iznova pruža "argumente" u prilog produžavanja boraka tih trupa kako bi se Čehoslovačka zaštitila od neprijateljskog rovanjenja protivu — socijalizma!

Iza tih fraza o neprijateljskoj i imperijalističkoj zaveri protivu socijalističke Čehoslovačke krije se u stvari strah od progresivnog kursa Čehoslovačke kao samoupravnim demokratskim oblicima socijalizma. Zato ova igra ne izaziva iznenađenje, ali zahteva dublju analizu. Spontano se nameće pitanje: otkuda ta dogmatско-konzervativna upornost u netrpeljivosti prema svim oblicima socijalizma koji se ne poklapaju sa sopstvenim modelom? Otkuda ta neodoljiva i skoro bi se reklo paranoička potreba ljudi koji predstavljaju birokratsko-konzervativni tip socijalizma da svoju viziju socijalizma izjednače sa socijalizmom uopšte? Šta se krije iza potrebe birokratsko-socijalističkog samodržavlja da sebe smatra isključivim i legitimnim tumačem Marksove kritičke misli? Čime je to, kakvom napetošću i kakvim strahovima, zaposednuta birokratsko-etatistička samodržavna svest da svaku, ma i najmanju, težnju ka progresivnim promenama u svojim društvenim strukturama doživljava kao neprijateljsku zaveru, kao neposrednu fizičku opasnost za čitav sistem?

Savremeni svet je prepun raznih strahova: prosto je neshvatljivo da civilizovan čovek našeg vremena može u tolikoj meri da bude žrtva straha kad znamo da je strah psihogenetski vezan za najprimitivnije stupnjeve čovekove evolucije. Još je poraznija stvar kad uočimo da savremeni čovek ponavlja nastanak prastarih mitskih shema time što svoju unutarnju napetost i strah eksteriorizuje i doživljava kao fizički prisutnog, spoljnog neprijatelja. Prvi čovek koji je svoju unutarnju napetost izlio u spoljni prostor i doživeo je opipljivo kao strah od oživljenih demona, postavio je osnov za seriju mitoloških sistema, čije stvaranje traje sve do današnjeg dana. Birokratsko-autarhijski strah od samoupravnog socijalizma i sistema neposredne demokratije, strah od dinamičnog odnosa prema stvarnosti, od neprekidnog preobražavanja, unapređivanja i demokratizacije svih struktura u pravcu stvaranja samoupravnog društva pretvara se, po istom psihološkom modelu, u strah od spoljnog neprijatelja, u svest ugroženu i opterećenu međunarodnom zaverom.

Da se vlastodržački moćnici osećaju ugroženi samim odnosom potčinjenosti u kojem drže ostale ljude, to je u sreću savremene književne fikcije prvi dočarao Franc Kafka: u začaranoj atmosferi hijerarhijske društvene strukture njegovog ZAMKA strah ne poznaje granice niti stepen hijerarhijske lestvice može da sačuva od neurotičke ugroženosti. Stvar i jeste u tome što neurotički, anksiozni strah ne poznaje prostorna ograničenja niti društvene barijere. Stanje potčinjenosti isto kao i odnos potčinjavanja, ako ne podjednako a ono neizbežno, rađaju osećanje nesigurnosti. Taj je odnos u tolikoj meri aksiomatično-funkcionalno određen da se za Kafku ne postavlja pitanje njegovog daljeg raščlanjivanja. Ličnost je izložena unutrašnjem pritisku bilo da je pritisnuta drugim ličnostima bilo da je ona ta koja vrši pritisak na druge ličnosti.

Mora se priznati da u Kafkinoj logici funkcionisanja ljudskih odnosa i psiholoških reagovanja ima neke mehaničke uprošćenosti, kojoj inklinira neurotički sazdana svest čoveka našeg vremena. Pa ipak, analogija nije potpuna. Vršenje pritiska na tuđu svest izaziva osećanje pritiska i u svesti izvršioca. Psihološka struktura ljudske ličnosti može slobodno da se oblikuje i destrukuje samo ako je oslobođena od pritiska, bilo tuđeg bilo vlastitog. Kafkina verzija predstavlja novinu samo utoliko ukoliko smo naviknuti da pratimo unutarnje deformacije ličnosti koja je potčinjena sistemom društvenih odnosa. Potčinjenost rađa neurotičnost — to je vajajuća psihološka shema pre Kafke. Kafka dublje analitički sagleda ljudske odnose i postavlja novu fundamentalnu formulu: potčinjavanje rađa neurotičnost.

Postaje jasno da za ljudsku ličnost nije više značajno na kojem se polu ili kraju tog odnosa ili procesa nalazi: čim je bačena u taj odnos, bilo kao njegov pasivni nosilac bilo kao aktivni izvršilac, ona je neminovno izložena neurotičkim promenama, koje se najpre manifestuju kao osećanje ugroženosti. Ubačena u taj odnos, ličnost postepeno gubi svojstva ličnosti u smislu koji ona predstavlja sa stanovišta psihološke stabilnosti. Pod ličnošću u tom smislu podrazumevamo onu elastičnost koja omogućuje lakou komunikaciju i prilagođavanje, ono postepeno urastanje ličnosti u svet i sveta u ličnost, koje omogućuje zajedničko progresivno preobražavanje i sveta i ličnosti, ali ne dovodi u pitanje individualitet ličnosti, te je tako ličnost sačuvana od frustracije, unutarnjih blokada, stagnacije i zakržljavanja, opadanja produktivnosti i prisilnog prisezanja ka ritualnim ili stvarnim postupcima samokašnjanja.

Komuniciranje koje se odvija pod pritiskom, odnosno u kojem sudeluju elementi pritiska, dovodi postepeno do mentalnih izmena u strukturi ličnosti; do eksplozivne destrukcije, ranije uspešno obuzdane energije; do postepenog ili potpunog rasapa moralnih nor-

mi i do izvitoperavanja slike sveta, koji se ogleda u tako izopačenoj ličnosti. Zasluga je Kafke što je psihološki potvrdio genijalnu Marksovu formulu prema kojoj intelektualni kapaciteti, sami po sebi, nisu dovoljni uslov za adekvatnu sliku sveta: odnosi u kojem se ljudi nalaze predstavljaju psihološki odlučujući čimbenik u mogućnosti objektivne primene intelektualnih moći i saznanja. Ličnost koja je frustrirana odnosima potčinjavanja neadekvatno primenjuje svoju, ma koliko po sebi impozantnu, intelektualnu aparaturu, te i pored nagomilanih saznanja dolazi do sasvim neadekvatnih predstava i zaključaka.

U jednom zatvorenom autarhijskom sistemu odnos vlasti i ličnosti počinje da se menja u smislu postvarivanja ličnosti: umesto da ličnost bude nosilac vlasti, vlast postaje kreator ličnosti prenoseći na nju, kao trajna karakterna svojstva, elemente svoje rutinske tehnike. U stvari, nosilac autarhije pretvara u psihološka svojstva (dogmatičnost, nepoverljivost, sumnjičavost, nasilnost) rutinske pretpostavke delovanja vlasti kao mehanizma društvene prinude. Konačan rezultat tog procesa jeste kritična neurotizacija predstavnika autarhije.

Birokratsko-etatistička, krajnje autarhično koncipovana struktura vlasti, karakteristična za staljinški tip socijalizma, predstavlja najzaoštriji vid neurotičke ugroženosti strahom. Stepen saznanja i intelektualna probnost pokazuju se nemoćnim pred osećanjem ugroženosti. Čak i staljinška svemoć ništa ne pomaže: psihologija je utvrdila da se čovek oseća u toliko ugroženiji ukoliko je autarhično moćniji i da težnja za gomilanjem moći nije ništa drugo nego neadekvatan izraz za nagomilani strah, impuls nastao iz straha i potrebe za njegovim savladavanjem. Inscenirani procesi i masovna pogubljenja, koja prate staljinšku vladavinu, predstavljaju neminovni odziv nagomilanog straha: masovnim terorom staljinška se vrhuška oslobađala neurotičkog pritiska, koji inače potpuno paralizuje osećanje za realnu opasnost.

Tako se može objasniti užasavajuća okolnost da je staljinška klika bila na većem oprezu od sopstvenog naroda negoli od stvarnog neprijatelja (nacistička Nemačka), što je psihološki neizbežno, jer je ta vrhuška prema sopstvenom narodu, a ne prema nacizmu, bila u odnosu procesa potčinjavanja, što znači izložena represivnim psihološkim mehanizmima. Niti kakvi glasovi zdravog razuma, koji su dolazili od poverljivih i istinoljubivih obaveštajaca, nisu mogli izmeniti pravce neurotičkog pružanja straha i osećanja opasnosti: sovjetski narod je to saznanje i njegovu svirepu tačnost, iako nimalo kriv, najskuplje platio.

Samoupravni tip socijalizma ima danas tako magičnu privlačnu moć da mu se birokratski samodržci suprotstavljaju elementarnom razornom silom koja se zove strah. Birokratski strah je funkcija krivice zbog manipulacije. Potisnuto osećanje krivice prenosi se u spoljni volumen, donoseći (makar i prolazno) rasterećenje i pretpatanje sopstvene krivice u tuđu krivicu. Ono što takav samodržac oseća kao unutarnji pritisak zbog manipulisanja ljudima i poništavanja njihovih demokratskih prava na sudelovanje u vlasti, on rasterećuje na taj način što sopstvene agresivne namere pripisuje manipulisanim licima, a onda u takvoj imaginarnoj opasnosti od manipulisanih osoba pronalazi novo opravdanje za pojačani teror nad njima. Tako se krug staljinške manipulacije zatvara u tački u kojoj je i počeo.

Kad se taj postupak učini principom međudržavnih odnosa socijalističkih zemalja, onda dolazi do situacije u kojoj se trenutno nalazi Čehoslovačka: otpor manipulisane države, inspirisan težnjom ka samoupravnom socijalizmu, država-manipulator doživljava kao kapitalistički zaveru protiv socijalizma. Ali ko će danas u to neverovati? Najmanje mi — posle sličnih i teških iskustava sa nekadašnjim pokušajima staljinškog manipulisanja našom sopstvenom sudbinom.

Zoran Glušević

75 - godišnjica

MIROSLAVA KRLEŽE

CELOKUPNA jugoslovenska javnost proslavlja ovih dana 75-godišnjicu rođenja jednog od naših najvećih živih pisaca Miroslava Krleže. Književno delo Miroslava Krleže predstavlja danas jednu od naših najznačajnijih književnih i kulturnih vrednosti i zbog toga je 75. rođendan najvećeg živog hrvatskog pisca praznik za sve jugoslovenske narode. Svojim obimnim romansijerskim, dramskim, pripovedačkim, pesničkim, esejističkim i publicističkim delom Miroslav Krleža je kroz skoro šest decenija predstavljao, na izvestan način, savest jednog društva i bio nosilac pravih humanističkih i progresivnih čovekovih težnji za potpunim oslobodenjem. Evropski duh u pravom smislu te reči, Krleža je svojim književnim delom i svojom javnom aktivnošću presudno uticao na intelektualno i političko formiranje čitavog niza generacija jugoslovenskih intelektualaca. U ovom trenutku kada cela naša javnost stoji sa dubokim poštovanjem pred njegovim književnim delom Krleža pokazuje izvanrednu stvaralačku vitalnost a njegovo delo predstavlja tako ne samo značajnu literarnu tekovinu nego i pretekst za razmišljanja o različitim problemima savremenog sveta.

PÉTAR DOBROVIĆ: MIROSLAV KRLEŽA

SKRNAVLJENJE STVARNOSTI

ODUZETO JE jedno mladičko postojanje, unakaženo je jedno devojčako telo. Uništena su, dakle, najviša dobra života. Neka, zato, ne bude milosti!

Nasrnuto je na čovekovu suštinu: ukalkulisani smo, negde, kao masa pogodna za eksperiment pokolja, za diverziju belog terora, ukalkulisani smo, svaki od nas, kao zahvalna žrtvena gomila, prepuštena volji slučaja, pogrdno prilici ili »nadahuću« egzektora. Neka, zato, zaista, milosti ne bude!

Ali čuvajmo se da nam reč pošte prema žrtvama bude jadikovka, da nam reč gneva bude nemoćno, paralizuće grcanje. Nek nam bol bude svet kao da smo decu izgubili, a gnev neka bude istina.

Saznajmo zločin i mozak koji ga je rodio, da bismo im se suprotstavili. To je prvo; rekao bih, u ovom trenutku — to je jedino.

Bioskopski (i ranije — stanični) masovni zločinci nisu ljudi koji pripadaju nekakvom bezobličnom terorističkom talasu, nisu pabirci polusveta, ni deklarirane nakaze, nisu beslovesna stvorenja kupljena da ubijaju, najmljena da podmeću bombe i požare. To nisu desperadosi koji love u mutnom, ni proizvoljne ljudske olupine koje svojom havarijom potapaju, bez izbora, sve čega se dotaknu. Nije, dakle, u pitanju stihija zločinačkog beznađa ili nasleđivanja rušenjem, nite stihija istorijski i politički poraženih neprijatelja komunizma koji se svete. Nije samo to. Pred nama je organizacija zločina, organizovan fašistički teror. Njega čine ljudi hladnokrvni i promišljeni, odlučni, znalci svog posla. Oni znaju šta hoće, koliko mogu, kad mogu. Pred nama je zločinački lucidan neprijatelj. Ne vamprir, ne kužan leš u raspadanju, već snažno i razorno čudovište.

Tom čudovišnom organizmu fašističke likvidacije i destrukcije nije bio samo cilj da ubije, izranjavi, unakaži, i nije bio isključivo cilj da poseje strah i paniku, traunu nesigurnost, prostrano podozrenje. Masovni atentat i njegova posledica — masovna panika jesu sredstva (ukoliko drastičnija, utoliko sigurnija) da se postigne nešto drugo, zamašnije, kudičam opasnije. Da se, naime, pokaže — kako je antikomunistička diverzija mogućna, kako iu je lako izvesti, to jest — da je došlo njeno vreme, i vreme njenih »mozgovaca« i »riteraca«. Plamen mučke bioskopske eksplozije jeste signal prethodnice: on obasjava one koji ga čekaju. Upozorava, međutim, i nas. On je znak na nebu između dva taborišta.

Ne smemo ustuknuti. Reč je o najapsolutnijem od svih zločina: o skRNAVLJENJU stvarnosti, sleđstveno — o akcentovanju besperspektive, o pokušaju uništenja budućnosti. Moramo znati: pored svih naših nesporazuma, uprkos svih nesuglasica, imamo samo jednu, sudbinsku izabranu istoriju — dalju borbu za socijalizam; i samo jednu sudbinsku izvojevanu osnovu te borbe — ovu stvarnost.

Mladića ne možemo dići iz groba, niti devojci vratiti njenu radost devojčaku. Ali možemo biti zavetno odgovorni pred njima. Učinimo da budu čovečne žrtve našeg sveta, komunističkog, a ne žrtvena zamorčad njihovog, fašističkog.

Dragoljub S. Ignjatović

NOVINARI I UNIVERZITET

NA PROSIRENOJ SEDNICI Predsedništva Saveznog odbora Saveza novinara Jugoslavije, održanoj 25. juna u Beogradu, kako nas u svome 159. broju obavestava »Naša štampa«, vodila se živa debata o držanju štampe za vreme događaja na Beogradskom univerzitetu i o ocenama studentske akcije u našoj štampi, kao i o reagovanju javnosti na te ocene. Donosimo najkarakterističnije izvode iz te diskusije.

TIHOMIR MILASIN, urednik Radio-Sarajeva:

„Ja ne znam kako je sve bilo u kojoj republici, ali smo se mi u Bosni i Hercegovini isto tako nalazili u procesu između ova dva faktora, dva pritiska. Da ne govorimo tu još o građanima, o javnosti koja je vizavi studentata opet zamerala štampi, da na određeni način ovaj ili onaj list, ova ili ona radio-stanica, favorizuje studentske zahteve ili njenim određenim pisanjem, neodmjereno postavljajem praktično potpomaže sumnjive elemen-

Nastavak na 2. strani

Nastavak sa 1. strane

te koji su se uvukli, infiltrirali u studentski »pokret« itd. Iako to nigde zvanično nije rečeno, i tako imenovano, u posljednja dva dana ponegdje je praktično zavedena cenzura, i to gruba cenzura telefonskog i drugog oblika. To je bilo omalovažavanje, obezvređivanje uopšte komunista u štampi, položaja novinara, vrednosti njegove političke svjesti i sposobnosti da može i mora da se samostalno ispravno idejno postavi onako kako treba sa izoštranim političkim refleksom u situaciji kakva je bila. To je od štampe i novinara pravilo invalida kad se to ponajmanje smjelo dogoditi. Prema tome, smatram da je cjelokupno ovo pitanje veoma važno i da ne bi trebalo prelomiti ga preko kolena, nego se ozbiljno, i to što pre, pripremiti za analizu čitavog ovog slučaja, i to zajedno sa političkim faktorom čije potrebe smo u stanju uvijek shvatiti u konstruktivnom dijalogu.

PERO IVACIĆ,
direktor Tanjuga:

«... Inače sam u celini za onu koncepciju za koju se Savez novinara zalagao, da se jača politička odgovornost redakcija, da redakcije deluju kao homogeni timovi koji će svesno i samostalno da odgovaraju za informisanje, da polažu za to račun i da ne budu obične transmisijske. U tom smislu sam protiv prakse ograđivanja od redakcija. Uzimam primere i »Borbe« i »Rada«, jer mislim da je političko rukovodstvo u prvom redu dužno, ukoliko se kao osnivač lista ne slaže sa redakcijom da diskutuje sa njom. I ukoliko postoje različita mišljenja, da se tek onda raspravljaju stvari putem normalne polemike na objavljivanje drugih mišljenja. Brzim ograđivanjem stvara se sasvim druga situacija u odnosu na profesiju i u našim odnosima sa osnivačima.»

MIRKO MILOJKOVIĆ,
urednik »Politike«:

«... Međutim, tokom ovih događaja, iskristalislala su se dva pitanja. Prvo, odnos između redakcije i političkih foruma mora se hitno rešiti. Mora tačno da se zna kakvi ti odnosi treba da budu i sa kojim će se forumima održavati. To je bitno pitanje po mom shvatanju. Nećemo da dolazimo u situaciju da nam jedan po jedan drug pada od srčanog udara. Možda malo banalizujem stvari, kad ovo kažem, ali je nepobitno da se novinari strahovito iscrpljuju u ovakvim prilikama. Drugo, ne mislim da ovdje treba nekog optuživati, ali treba reći, da su mnogi naši politički ljudi davali izjave u javnosti da je štampa otvorena tribina za svakoga, da je javno sredstvo informisanja itd. A kada se dogodilo ovo što se dogodilo, svi su počeli da nam drže lekcije: nije štampa poštansko sandučice, da bi se u nju mogla trpati svakojaka gledišta. E, izvinite vi drugovi, ne možemo mi da se igramo demokratije u ovoj državi. Mi moramo da raščistimo ozbiljno pitanje šta je to javnost, šta mi treba da objavujemo, i kakvu borbu mišljenja da vodimo.»

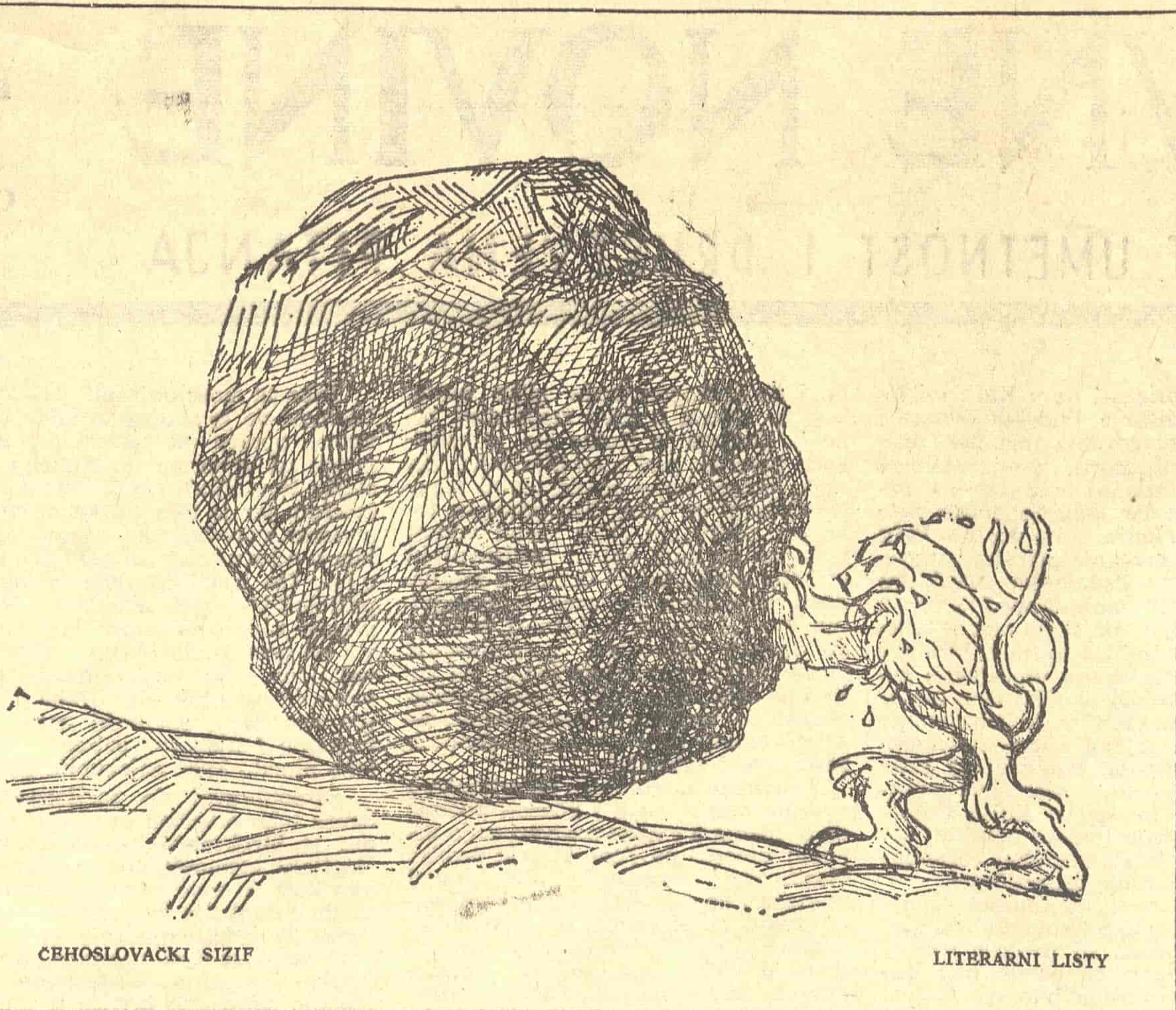
BOGDAN PEŠIĆ,
glavni urednik »Sveta« i zamenik glavnog urednika »Borbe«:

«... Iz ogromne mase informacija koje su katkad jedna drugoj protivurečile, i čitalac koji bi se nalazio na Marsu mogao je da stekne tačnu predstavu šta se događa. Prema tome, ja mislim da naš zadatak nije težak. Vrlo odlučno i određeno odbijamo ovakve klevete kakve se protiv štampe iznose iz tzv. studentskog pokreta.

Drugo je sad pitanje jedne brižljive analize kako smo se mi ponašali, jedne naše interne analize problema koje smo u vezi s tim imali. Ja mislim da nam se to takođe nameće i kao političkim radnicima i kao profesionalcima. Smatram da je ovaj slučaj izbacio niz problema gde se prosto kao na kalejdoskopu moglo da vidi sve ono što se nakupilo u našoj štampi kao problem. U prvom redu, odrazio se jasno odnos redakcija — forum, dejstvo političke organizacije a posebice političara poedinaca pa i formalnih i neformalnih grupa. Sve je to delovalo itekako u ovim trenucima. Takva analiza je apsolutno potrebna.

Mi smo bili izloženi pritisku od strane grupa na univerzitetu, profesora univerziteta, studenata i, naročito, nekih grupa oko njih. Tu je bilo informbirovača, tu je bila vrlo aktuelna grupa oko »Književnih novinara«, koja je okupila čitav jedan niz bivših ambasadora, bivših generala, bivših političkih funkcionera koji su u svemu tome tražili neke svoje račune. To je taj pritisak koji je vršen na nas i to vrlo težak pritisak u tom smislu da se mi prosto izjasnimo za studentski »pokret«. Oni su hteli da mi njihove stavove ne samo iznesemo, nego čak da ih podupiremo i branimo. Na jednoj strani o tome je reč.

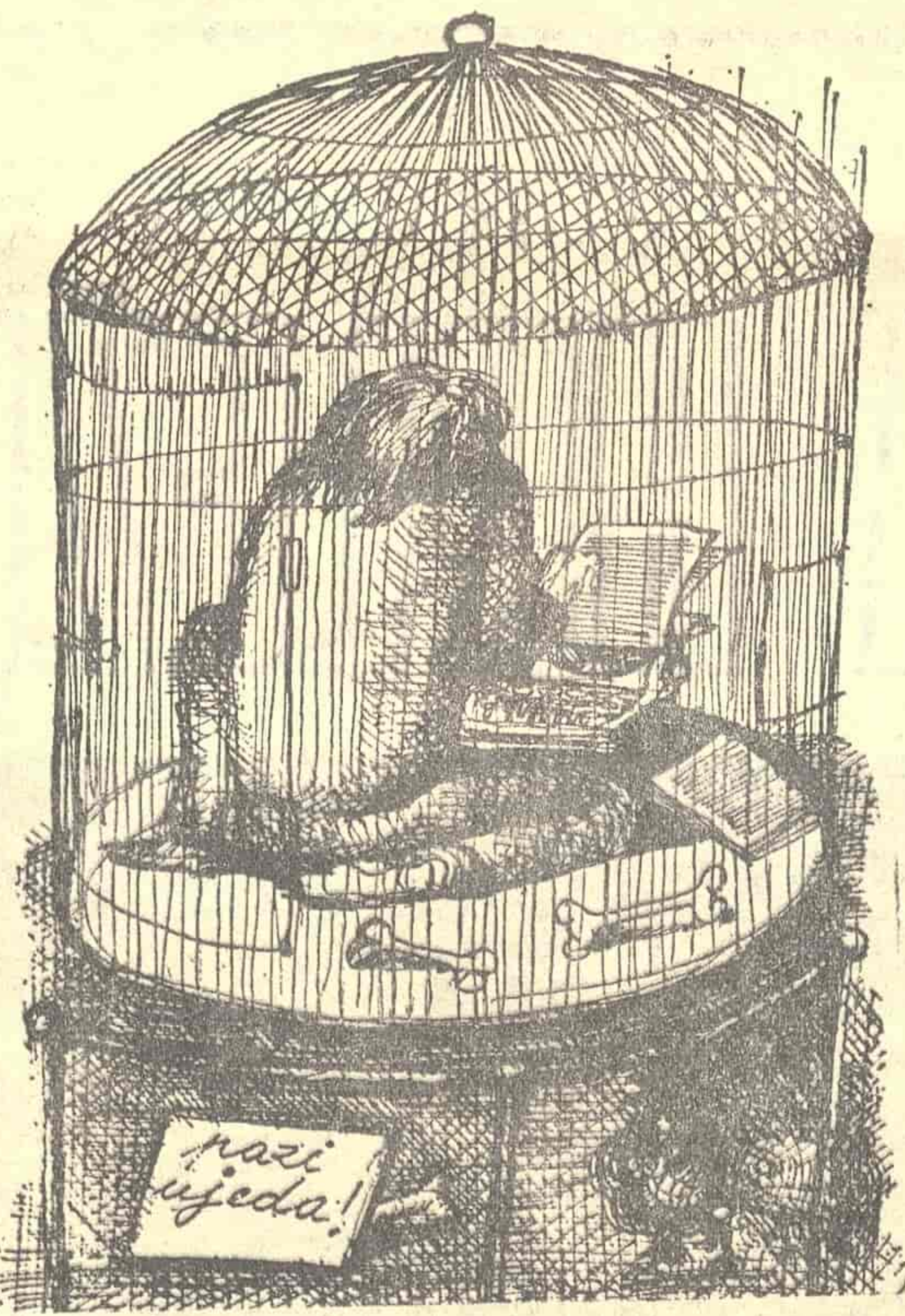
Nastavak na 8. strani

Ljubiša MANOJLOVIĆ

HUMOREŠKA

KO JE PESNIKA UKLEO, ko je bio toliko zao a sa toliko moći, teško je utvrditi. Tek da je pesnik uklet, to je činjenica pouzdano utvrđena, radila je na tome, na tom uvrdivanju, čitava komisija. Ko je pesnika ukleo, najzad, nije ni važno, dosta je što je uklet. Ali radoznalost, strast svojevrsna, i kad ne razume šta je, pita: ko je! Ko je pesnika ukleo... Da nije njegova vila? Pesnik nema svoju vilu. Uklela ga valjda tuđa vila. Čija vila? Kog vilenjaka? Ako znate, recite, da se mahnemo pretpostavki, koje su uvek proizvoljne. Mi znamo samo da je mnogo krovova, ali nijedan nad pesnikovom glavom. Nemati ništa nad glavom, čak ni krov, izraz je sigurno najveće slobode kojom čovek može

ILUSTROVAO: MOMO KAPOR

UKLETI PESNIK

biti obdaren. Pesnik je bio obdaren svim i svacim, pa i okolnošću beskrovija nad glavom. Nad glavom je imao nebo, plavo — tako se može reći — što je pesnika, dakle, činilo jako slobodnim. Ide pesnik šumama, poljima, ulicama — nad glavom ništa, nebo. Svi uslovi da pesnik peva. Kada, samo, on ne bi bio uklet. Ovako, šegelja on šumama, poljima, ulicama, i nad glavom mu jeste nebo, ali on ne peva, što bi jedino imalo smisla pod nebom koje je, može se reći, plavo. Vuk zakolje jagnje. Pred jednom tako životno zdravom pojavom, pesnik se rasplače. Tuži pesnik i nad antilopom koju je leopard raskinuo. Šta pesnik pomišlja, da antilopa, nežno, krhko stvorence, raskine goropadnika leoparda? Protivprirodno! Na ulicama mravi se po gorivu i mazivu dave, znoj liju da zrno pšenice izvuku. Oni liju znoj, pesnik suze. Umesto da peva radu. Svako, međutim, treba da nađe svoje pravo mesto u društvu — pesnik nije izmišljen da bi plakao. Treba da peva. Zna li to pesnik? Ogrezao u stanje ukletosti, možda i ne zna. — Zašto ne pevaš? Pod nebom si, za koje se može reći da je plavo, a ti ništa. Pevaj! — Ubijte me, ali da pevam ne mogu. — Zainatio si se nešto... Hajde, slavi tvorca neba i zemlje, to može svaka tica, a zar da ti, tičice, ne možeš? Nego lepo da zapevaš, da izvijaš, po notama. Tičice, evo ti note! — Hvala lepo — kaže pesnik, uzimajući note. — Mogu, znači, njima da raspoložem... Jednu notu pesnik šalje vuku (braneći jagnje), drugu leopardu (kao zastupniku antilope), treću gradonačelniku zbog teškog položaja mrava. Pita: dokle? A ne radi pesnik ono zašto je sazdan, ne peva. — Tolike tice pevaju, a ti nećeš! — Ne mogu, poverujte... Neće valjda reći da nema uslova. Pa dobro, poboljšaću mu se, ako treba. — Daćemo ti kavez! Nije to krov nad glavom, pa da pesniku zaklagna nebo. Vidi se nebesko plavetnilo lepo kroz rešetke. — Pevaj, pesniče, slušamo! Pesnik sedi u kavezu, ali ne peva. Ne peva čak ni u kavezu nego i u kavezu sedi i plače. Uklet pesnik. I ipak izgleda nedarovit. Ali, pre svega, uz tolike uslove, sedeti i samo plakati, to je za svaku osudu. Jedna pesnička ličnost, da se malo potruđi, mogla bi sve da razrešava pevajući.

PRIMLJENE KNJIGE

- Dr Pavle Vasić: ŽIVKO PAVLOVIĆ MOLER POZAREVAČKI I NJEGOVO DOBA, »Branicevo«, Požarevac 1968, str. 56 + XXII crno-belih reprodukcija.
- Siniša Ristić: KLETVA NA BRODU NADE, »Branicevo«, Požarevac 1968., str. 32.
- Dragoslav Zivadinović: DNO NOCI, »Branicevo«, Požarevac 1968, str. 44.
- Risto Vasiljević: ŠAPUTANJA, »Branicevo«, Požarevac 1968, str. 40.
- Milorad Crnjanin i Jova Regasek: PRILOG VREMENU SADAŠNJEM, Opštinski komitet Saveza omladine, Kikinda, 1968, str. 108.
- Radoslav V. Sandić: DRUGO IME ŽIVOTA, Izdanje autora, Obrenovac 1968, str. 48.
- Taras Kermauner: TROJNI PLES SMRTI, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1968, str. 212.
- Milovan Krunić: TRAVKA IZ JEZIKA, »Abrašević«, Mostar 1968, str. 48.
- Josip V. Relja: NITA, preveo Esad Mekuli, »Bagdala«, Kruševac, 1968, str. 128.
- Ali Podrimija: DOZIVI, preveli Esad Mekuli i Mirko Gašić, »Bagdala«, Kruševac 1968, str. 96.
- ***: FISMMA PORTUGALSKE KALUĐERICE, predgovor i prevod Nikole Trajkovića, »Bagdala«, Kruševac 1968, str. 64.
- Ante Parčina: BAJKE, Vlastita naklada, Split 1968, str. 48.
- Vladimir Bažant: STAKLENI VRT, Vlastita naklada, Bjelovar 1968, str. 64.
- Blagoje Glozić: NEBO BOZURNE, »Drainac«, Prokuplje, 1968, str. 64.
- Ivan Ivanović: IKAROV LET, »Drainac«, Prokuplje 1968, str. 112.
- Aleksandar Černov: TIHO, »Drainac«, Prokuplje 1968, str. 48.
- Voja Krasid: SRPSKE LJUBE, »Drainac«, Prokuplje 1968, str. 64.
- Dragan Borisavljević: MALE OBNOVE, »Drainac«, Prokuplje 1968, str. 64.
- Zoran Riksimović: POSLEDNJE LETO, »Otokar Keršovani«, Rijeka 1968, str. 144.
- Jozo Mršić: USPRAVNE JADIKOVKE, »Tina«, Zagreb 1968, str. 64.
- Dragomir Zagorac: POBUNA VATRE, Izdavač autor, Livno 1968, str. 64.
- Mirko Pavlović: BELE KIŠE, Klub mladih pisaca, Lukavac 1967, str. 16.
- Dragoljub M. Petrović: POBUNA SLOVAKA U KRAGUJEVCU 1918, Spomen park, Kragujevac 1968, str. 76.
- ***: MAJSKI ZUBORI, prvi zbornik pesama i likovnih radova omladine srednjih škola, uredio Dimitrije Nikolajević, Spomen park Kragujevac, 1968, str. 128.
- Vojislav Živković: POMRANIJADA, »Branicevo«, Požarevac 1967, str. 248.
- Pierre Accoce i Pierre Quet: RAT JE DOBIVEN U SVICARSKOJ, »Epoha«, Zagreb, 1968, prevela Marija Eker-Manolčić, str. 284.
- Mihajlo Nedeljković: TUGA, Samozaložba, Laško 1968, str. 192.

Onako, izgred

Božidar BOŽOVIĆ

Svet vampira

OVEŠTALA MUDRA IZREKA o tome da se istorija ponavlja, odnosno da se ne ponavlja — već prema prilici i prema tome kako je kome potrebno da se njome posluži — ponovo nam je, na žalost, na umu. Ono što se događa u vezi sa razvojem u Čehoslovačkoj, bez potrebe za formalnim i detaljnim poređenjima, neodoljivo nas podseća na mučnu i goru istoriju čija je dvadeseta godišnjica prošla tek pre neke tri nedelje. Možda zato malo ko može kao mi da saoseća i shvata svu težinu pritiska kojoj je prijateljska socijalistička zemlja izložena u ovom trenutku.

Istorijat ovih događaja je poznat, a svaki sat donosi nove činjenice, tako da je (za periodični list pogotovo) veoma teško nabrajati ih: za čitaoca će možda biti zastarelo. To nije dobar znak; po još jednoj staroj izreci, najbolja vest je uvek to da nema vesti.

U času kad ovi redovi odlaze u štampariju, tek je objavljen tekst pisma pet partija u čehoslovačkoj Partiji. Pored svega drugog, on sadrži onu istu, nama tako poznatu, tragičnu, monstroznu hipokriziju, onu nadmenu konstrukciju o želji za nemešanjem u tuđa posla i tuđa prava, a zatim kipti od apodiktičnih kategoričnih tvrdnji, čak i zahteva tako da svaka rečenica znači ne samo deljenje lekcija, ne samo mešanje u tuđa vitalna i elementarna prava, nego mitriše i na diktat, sadrži prizvuk indirektno pretnje.

Čehoslovačka je prva, posle Jugoslavije, odlučila da krene van datog i prevaziđenog šablona etatističkog socijalizma u nove sfere istinske socijalističke demokratije i punog progressa. Ne treba stavljaliti stvari u tuđe kalupe, ali se sme reći da ima znakova i o tome da će to biti, svoj i osoben, ali put samoupravne demokratije. To pokazuju akcije koje su preduzeli i preduzimaju sami radnici u raznim krajevima zemlje. Možda je to i jedan od ključnih razloga za nesporazum, pre nego strah drugih partija od kontrarevolucije, ili bojazni unutrašnjih dogmatika oko »socijalne stabilnosti« (glavni urednik »Rudog prava«).

U svemu ovome jedna je stvar bitno drugačija nego što je bila u vreme rezolucije Informbiroa. Jugoslavija je tada ostala sama. Niko nije imao snage da se obračuna sa prevaziđenim shvatanjima, ili bar smelosti da svoje uverenje, ako je bilo nešto drugačije, glasno kaže. Sve partije, i one socijalističkih zemalja, i one ostale, kao pod konac su se solidarisale sa Rezolucijom. Samo pedantni analitičar-istoričar možda će utvrditi da su možda neke u optužbama, napadima i aktima praktične politike prema Jugoslaviji i njenoj Partiji bile grublje, revnosnije i upornije, a neke se manje angažovale. To će i ostati, po svojoj prilici, jedina razlika.

Istorija je otišla za dvadeset godina napred, svet oko nas se razvija. Danas su Čehoslovačka i njena partija u drugačijem položaju. Imaju podršku niza partija, ne samo onih u socijalističkim zemljama, nego i drugih. To je bitan faktor, pored onog osnovnog — podrške koju KPČ uživa u sopstvenoj sredini. Simptomatično je da je jedna anketa javnog mnjenja obavljena ovih dana sa anonimnim učesnicima, stavila Aleksandra Dubčeka na čelo ličnosti najpopularnijih u zemlji, a uz njega odmah Cizarža i ostale liude iz ovog novog rukovodstva koje i predvodi novi kurs u razviku zemlje.

Kukavičluk

NA DRUGOM MESTU u ovom broju našeg lista reč je o zločinu u bioskopu »20 oktobar« u Beogradu. Zelim samo da podsetim na nešto što nije novost, a što govori o karakteru terorista koji vrše ovakve zločine, odnosno pripremaju ih i organizuju.

Istorija je znala za teroriste i atentatore koji su, u zabludi da je to metod koji nećemo voditi, obično na svoju ruku a valjda nikad u ime organizovanog naprednog pokreta, imali pred samima sobom opravdanje, koliko god neprihvatljivo, da rade za pravednu stvar. Takvi su, ako ništa drugo, pokazivali ličnu hrabrost i obzire prema nevinima. Kod ovog soja regrutovanog od ološ, i za račun zlikovaca, nema ni jednog ni drugog. To su ljudi koji se boje, ličnosti slabe, i sami sa instinktom koji spada u patologiju. Oni čine sve što mogu da se sakruju i ostanu nepoznati, a ne vrše nikakav akt demonstracije ili obračuna, nego jednostavno manijački zločin.

Lapsusi

U SVOJE VREME sam dosta pisao, vodeći posele Koste Timotijevića rubriku »Na marginama štampe«, i o raznim sitnim ili krupnim lapsusima u novinama. O grubim ograđenjima o dobar književni jezik, o onim primerima koje je Timotijević obično odabirao za svoju odlično krštenu »subnuoteku«.

Od primera koji me uporno nerviraju, jer se na njih nikako ne mogu da naviknem, dve vrste nepismenosti i dalje se revnosno ponavljaju. To su izrazi kao što je »teretni kamion« (naći ćete na njega svaki čas u svakom beogradskom listu), »zajednička saradnja«, ili »upoznati o...«. To su, iz druge grupe, primeri nepoznavanja geografije i imena mesta kod nas (o ostalom svetu da i ne govorimo). Tako se, da uzmem samo dva primera iz dubrovačkog kraja, i dalje selo kraj kojeg je dubrovački aerodrom naziva Čilipi umesto Čilipi (o tome sam već dva-tri puta pisao), a pre neki dan se i Gruž naziva Gruža (!).

Jedan drugi primer, sasvim drugačije vrste, našao sam u »Politici« od 17. jula (beogradsko izdanje). Uvodno izlaganje Mihalke Todorovića na Devetom plenumu CK SKJ listovi su, kao što je običaj, razlomili međunaslovima prema tematici. Jedan međunaslov glasi: »U toku studentskih akcija aktivirale su se i združeno dejstvovala i sve druge reakcionarne snage«. Todorović to, naravno, nije rekao. Iz čije je podsvesti provirila ova sakata konstrukcija nije moje da razmišljam, ali je greška od onih najgrubljih sa čisto profesionalnog stanovišta.

U svojim studijama Leskovic ukazuje na nove teme, probleme i kulturne potrebe koje očekuju naše književne i kulturne radnike. U poslednje vreme on se, sa već stečenim autoritetom, sve češće pojavljuje u toj ulozi kulturnog pokretača, bilo da se zalaže za priredivanje kritičkih izdanja novijih srpskih pisaca (1.292—304), konstatujući u toj aktivnosti našu zaostalost u odnosu na druge bratske narode; na potrebu izrade istorije jugoslovenskih književnosti, itd.

Leskovicovo pisanje se odlikuje otmenošću i odmerenošću, osobinama koje su kod nas retke. Sve ono što je napisao stilski je doterano. Zato je i bio u mogućnosti da svoje radove, kako napominje u predgovoru (koji je zanimljivost svoje vrste, jer nema ni punih osam redova, a u njemu je ipak sve rečeno što je za ove dve knjige važno), preštampa gotovo bez ikakve izmene. To je neposredan, lak, razgovorni stil, u kome se, reklo bi se, na prečac hvata misao u prvom njenom radanju, pa se zatim dopunjuje, ispravljajući i učvršćujući. To je do kraja individualisan stil, ali nikad ne prelazi u manir. I zanimljiv je, jer je uvek svež i slikovit.

Dajući karakteristiku književnog metoda Isidore Sekulić: da je »izuzetnih talenata, izuzetnih stanja i osetljivosti, izuzetne radoznalosti, izuzetnog temperamenta, izuzetne radne snage, izuzetne duhovne vitalnosti« (I, 289). Leskovic je umnogome okarakterisao sebe kao pisca. Na njega samoga se odnosi i karakteristika koju je dao o Veljku Petroviću kao esejisti: da »raspravlja o raznim književnim pitanjima, pretresa književnu prošlost svoga naroda i odmerava joj, čas sa strepnjom čas sa nasladom, idejne pravce prostiranja i dometa« i da to čini »odano i predano... onim svojim nadahnutim darom slikanja knjige njegovog kazivanja po katkad izrasta u uzbuđuju priču«. A osoba bito se na njega mogu primeniti sledeće reči koje je napisao o Petroviću: »Kao da je prisno razmišljao samo o onim piscima koje je voleo, a voleo ih stoga što ih je smatrao važnima; zato je i mogao čitati o svemu što je u našoj književnoj prošlosti smatrao značajnim«.

Živorir Mladenović

Soneti...

Nastavak sa 3. strane

čaura, pred čitaočevim očima oživljuje, pretvara se u leptira

... U slasti uskršenja i u čudu svijeta još ne zna kud bi, šta bi tad, jedva, razlepezi krila, ko da je vidjela buđenje lokvanja. Okuša prh pa, puna vječnosti, prhne u srećni svijet neznanja pahuljica radosti, svemu u susret, maslačku, jeseni, žabi.

Moglo bi se, gotovo, reći da poslednje tri reči ove pesme, određujući buduću tok leptirovog života, proširuju, istovremeno, njegov sudbinu do jedne opšte pojave života — do ideje o permanenciji života, o njegovoj složenosti i bujnosti koje ne mogu da se suprotstave poznatom, tragičnom finalu.

Ova dva spomenuta Kulenovićeva soneta nisu, po svoj prilici, oni primeri u kojima se najaglasnije izražavaju pesnikove ideje o životu i njegovom smislu. Za njihovu ilustraciju pogodniji bi, možda, bili soneti »Noturno«, taj bodlerovski ironičnim potezima naslikan cariculom vitae, ili, recimo, sonet »Šetnja«, u kojem bat koraka negdašnjih ljubavnika u našu svest urezuje ideju o sveopštoj prolaznosti, ili sonet »Govorenje tvrđave«, u kome se, možda čak isušije neposredno, izgovaraju reči nemoci pred ništavilom. Ti soneti, međutim, iako markantniji kao izraz jedne određene ideje, nisu u podjednakoj meri poprište na kome su sva pesnikova nastojanja ravnomerno raspoređena. Ovo govori zato što je u ovoj Kulenovićevoj zbirci veoma naglašeno jedno drugo nastojanje koje, takođe, u pojedinim sonetima, remeti balans. Reč je o inače veoma plemenitom i, danas naročito potrebnom, nastojanju da se pesnički jezik u leksičkom, pa i u sintaksičkom pogledu osveži i obogati. Gledano izolovano, taj Kulenovićev poduhvat je izvanredno uspešan. Njegov pesnički jezik lep je u najboljem smislu te reči, izvanredno slikovit, leksički, na najčistijim narodnim i folklornim izvorštima, napajan i, tom utisku je teško oteći se, pomalo patetičan. Kulenović ponekad ne može da se odupre privlačnoj moći jezika koji tako dobro poznaje, a to danas nije ni nešto što se podrazumeva kada je o pesnicima reč, niti je nešto što treba potcenjivati, tako da se njegov sonet pretvara u jezičku avanturu, propuštajući svoj osnovni cilj — da bude kondenzacija. U tim slučajevima njegov stih je sve samo ne nonšalantan, sve samo ne jednostavan, sve samo ne potčinjen celini:

... Baštovan, stegnom trešnje milim — da isochi sva će. Pupoljkom slući me breskva — pa ko da vazdih provcvjeta.

U duplje, pukline, čaške, ja nenasiiti vjetar, na iglama njuha uđem i rijem mrko saće. Ja uštap, zadoh u oči ljepotica kao pijeska. Dažd visu, izvorim pod njim — žedne me ozvizjede oči. Lišaj mi dubom ne raste kud je scrolika reska...

Sasvim obrnuto: on je, ponekad, pretrpan, otežan, iskompikovan, od verbalne prenapregnosti malaksao...

O alge što val vas donjiha sve trule od dubine dajte za tminu već koja smo te dnovide oči svog cvata. pesnički jezik je tad cilj samome sebi, a ne deo celine koja, kada je sonet u pitanju, ima veće zahteve no u drugim slučajevima.

Kulenovićeva zbirka soneta, tako, donoseći izvestan broj izvanrednih primera podvrgavanja ove čvrste forme pesnikovim naponima, donosi i nekoliko karakterističnih isključiva iz ravnoteže. Svako od njih, kada bi se posmatralo izolovano, zanimljivo je po nečemu i, kao pesnički poduhvat, u izvesnom je smislu značajno. Kao deo celine, međutim, podložno je merilu koje podrazumeva potpunu harmoniju, saglasnost između idejne konstrukcije i pesničke aparature.

Bogdan A. Popović

IZLOG KNJIGA

Dominik Lapir i Lari Kolins

Gori li Pariz?

»Epoha«, Zagreb 1968. preveo Ivo Klarić

DUGO SE NIJE ZNALO za Hitlerov čudovišni plan da Pariz, u slučaju da moraju da ga napuste nemačke trupe, bude ceo spaljen ili dignut u vazduh. Takvu sudbinu Hitler je, uostalom, namenio i mnogim drugim evropskim gradovima. Nešto od toga doživeo je i Beograd u danima oslobođenja.

Knjiga »Gori li Pariz«, govori o tom Hitlerovom čudovišnom planu mada ne govori samo o tome. To je u stvari istorija pokreta otpora u Parizu i istorija nemačke okupacije Pariza. Pisana negde kao reportaža, negde kao istorijski spis, a ponegde kao roman, knjiga ove dvojice francuskih publicista predstavlja jedan od onih dokumenata koji otkrivaju na koji je sve način Hitler mislio da se suprotstavlja savezničkim snagama u trenutku kada je svakom kole prolivom vojniku bilo nedvosmisleno jasno da je rat za Nemece definitivno izgubljen; i na šta su sve nacisti bili spremni u svojoj predsmrtnoj isteriji.

Istovremeno knjiga je i neka vrsta priznanja francuskom pokretu otpora koji je dobrim delom sve to sprečio. Ispričano je dosta ljudskih sudbina. Obelodanjeno je bezbroj intimnih ljudskih drama. Bilo je mnogo dilema, sumnji i kolebanja, dok na kraju nije pobedila odlučnost. Sa nadahnućem, koje bi moglo da se nazove poetskim, autori ove knjige govore o raspoloženju koje je vladalo Parizom kad su počele da mu se približavaju savezničke trupe i kad je pokret otpora stao na stanovište da je oslobođenje Pariza stvar samih Francuza i to u prvom redu Parizana. U tim trenucima knjiga prestaje da bude hladna i mirna hronika i postaje jedna pomalo patetična himna francuskom patriotizmu o kome je napisano već dosad nekoliko stotina hiljada stranica. Ali, istovremeno pričanje Lapira i Kolinsa postaje i himna čovekovoј čežnji za slobodom i njegovom poštivanju i nemišenju sa nasiljem.

Predrag PROTIC

Mirko Petković

Mistral bez senke

Matica srpska, Novi Sad 1967.

PETKOVIĆEVA PROZA (ili »mali romani«, kako autor upozorava podnaslovom) kao da je ispričana u jednom dah i zamahu. To je preplet jave i sna: jave osunčane, mediteranske, i crnih vizija noći, gavrana, groblja, aveći davno minulog rata. Junak ove knjige, Živadin, doživljava taj košmar prilikom putovanja u Kan, gde iza prolaznih susreta sa ljudima naslućuje dramatične sukobe, gde u mimohodnim videnjima slući otvore i nesporazume koji su bili, jesu ili mogu biti. To užareno i užagreno traganje, nezadovoljstvo i strah, pretinja smrću i prividna smrt omeđeni su okvirnom shemom, simboličnom pojavom gavrana na početku i na kraju knjige. Iz takvih, košmarnih vizija nema izlaza, ni bekstva. Čitav taj isječak koji nam Petković manje ili više sugestivno prezentira određene je čovekovim drugim ja, ponornim, podsvesnim nagovima i željama iz kojih se rađa bunt i kojima se negiraju navoštešeni lirski treptaji.

Ivan ŠOP

NEPREVEDENE KNJIGE

Vladimir Sinjenko

Zoloto čornoj gori

»Molodj«, Kijev 1967.

POZNATI UKRAJINSKI PISAC Vladimir Sinjenko objavio je zamišljeni istorijski roman »Zlato Crne Gore«, koji je već preveden na ruski, ali pod nepravilnim naslovom »Rudarski kapetan«. Roman je napisan na osnovu istorijskih činjenica i mnogih od sada nama nepoznatih ili delimično poznatih dokumenata, koje sadrže ruske arhive. Gotovo sve ličnosti u njemu su istorijske, a u centru zbivanja nalaze se ruski inženjer-istraživač i svetski putnik Jegor Kovaljevski i Petar Petrovič Njogoš. Najveći deo radnje događa se u prvoj polovini prošlog stoleća. U delu su obuhvaćeni komplikovani odnosi: na Crnogorskom primorju (gde su se Austrija, Rusija, Engleska i Francuska borili za uticaj i prevlast), ali je u prvom planu život Crnogoraca, njihova borba protiv Turaka, Austrijanaca i Francuza, kao i njihove plodne i prisne veze sa Rusijom. Roman je krac detaljima o životu Njogoša i njegove okoline, o stanju i prilikama u primorskim gradovima, osobito Kotoru, Splitu i Dubrovniku, o običajima, težnjama i svakidašnjici Crnogoraca. Kroz niz dugih i zanimljivih digresija, autor priča istoriju Crne Gore od najranijih dana, govori o narodima i vojskama koje su se smenjivale sa istorijske pozornice na ovom kutku Balkana i u tom sklopu posebno mesto, pored P. P. Njogoša, zauzimaju Crnojevići, Đerđ Kastriot-Skenderbeg i Petar I, vladika crnogorski.

Čudesno pismo i koloritno Sinjenko opisuje Crnogorce, zaljubljen, mada nenametljivo sugerirajući shvatanje da su oni svojevrsni Spartanci XIX veka, a kroz istu prizmu, iako uzgred, govori i o sunarodnicima Skenderbega.

Siže romana je veoma zanimljiv. Slavni istraživač, oficir i inženjer J. Kovaljevski, koji je obišao niz zemalja Afrike, Azije i Evrope dolazi u Crnu Goru da traži zlato i pomogne tamošnjem narodu u pronalazaženju, dobijanju i preradi rude. Posle mnogih peripetija, i pored svesrdne Njogoševe pomoći, Kovaljevski umesto zlata u metalu pronalazi nešto mnogo vrednije — ZLATO U DUSI CRNOGORACA. Sa takvim otkrićem vraćuje se u Rusiju i učini sve što je u njegovoj moći da se pomogne Crnoj

Anđelko Vuletić

Zmije odlaze s onu stranu svijeta

»Veselin Masleša«, Sarajevo 1967.

ČITAV PESNICKI STAV Anđelka Vuletića dao bi se definisati naslovom njegovog ciklusa »Suprotno drugima«. I zaista, nasuprot mnogim pesnicima koji se upinju da osmisle biće, Vuletić nastoji da to isto biće očisti od smisla i značenja koje su mu ljudi imputirali. On je »osluškivao šapate, ali — ništa, noć ko noć«. Za njega, noć ne znači ništa više i ništa drugo do to što jeste: noć. U kontekstu Vuletićeva poetskog sveta, takva obeznačenost bića jednaka bi se sa njegovom čistotom. Sveden na svoje čisto biće, svet je prisutan ali nedokučiv, tako da se čovek odnosi prema njemu kao Tantal prema žudnom voću. Čovek se propinje prema svetu kao zmija prema suncu; nasuprot tome, pesnik silazi u svoje čisto ljudsko biće, a ono biva redukovano na vlastiti praelement — na zemlju (»Kamena ploča«).

Međutim, u svojoj metafizičkoj prečišćenosti, u tami zemlje i podzemlja, biće se lišava ne samo naknadno imputiranih značenja, već i svih oblika koji se rascvetavaju u sunčevom ozarenju. A to bezoblično, obeznačeno, čisto biće više se ni po čemu ne razlikuje od — nebića. Od ništavila (»... ali — ništa, noć ko noć«). Sa svoje strane, ništavilo se može predstaviti jedino posredstvom izvesnih slika o biću. Ukoliko predstavljaju ništavilo, ove slike se preobraćaju u simbole, — i Vuletić je primoran da pribegne pojedinim drevnim simbolima, kao što su zmija i sunce. Po svoj prilici, njegova slika zmije simbolizuje čoveka, koji se izvija prema suncu da bi najzad otišao »s onu stranu svijeta«, to jest — u ništavilo. Na sličan način, opsesivna i dominantna vizija sunca simbolizovala bi svet, što ovde znači — takođe — vreme i zlo.

U pesništvu se ne retko događa da ovakve visoke i apstraktne vizije rada prizemna, svakodnevna, konkretna inspiracija (koja ih nimalo ne mora poetski obezvređivati). Tako i Vuletićeva simbolična vizija čoveka i sveta, recimo — vizije puta i noći kao »čudesnih paralela«, izgledaju inspirisane otuđenjem pridošlog seljaka u gradu. Čini se da je takva inspiracija dobila neposredniji i prozirniji izraz u pesničkoj prozi »Grad tone«, naročito u konkretnoj lokaciji: »obranci ponad Sarajeva«. Ipak, sadržaj Vuletićeve simbolike nije ograničen na ovo neposredno, istorijski i geografski određeno nadahnuće; on obuhvata i jedan opštiji ljudski smisao, koji izgleda određen neunitim odronjavanjem čovečjeg bića u bujici vremena. Za Vuletića, vreme je jednako zlu, odnosno razaranju bića, — i u toj jednačini zla i vremena ukršta se pesnikova etika sa njegovom metafizikom. Stoga pesnik kaže: »Utrkivao sam se sa časovnikom«.

U naporu da se spase od ovih »krvnika«, od časovnika i sunca, on pokušava da iz protoklog i tekućeg vremena ispliva u večnost (umesto u budućnost koja pričiže). Taj pokušaj vodi ga do zaključka »da će se spasti više riječima i prkosom nego ljudskom pomoći«. Dakle, vodi ga do nekakvog otpora, ali ne do kolektivnog revolta već do individualnog protesta.

Pesnikova imaginacija se grči na emotivnom plamenu takvog protesta, inata i prkosa; pri tom, čitalac vidi grčenje, pa i plamen, ali ne oseća temperaturu pesnikovog osećanja, koje je odevč introvertovano, nekomunikativno, prigušeno. Reklo bi se da takva emocionalnost osromašuje spontanu ritmičnost i muzikalnost Vuletićeve reči, te da ovo osromašenje okreće Vuletićevu poeziju od stihaka »pesmi u prozie«.

Pesnik je svoju najnoviju zbirku poetirao imperativom: »Stati!«. Srećom, on se protivstavlja ne samo drugima, već i samom sebi, pa i navedenom imperativu. Dok poslednja reč ove knjige glasi »stati«, Vuletićev prvi dalji korak obećava da bude učinjen shodno imperativu: Po statil! Izdvajajući se iz tesnaca »čistog« bića i ništavila, dalje postajanje Vuletićeva poezije moglo bi da iznedri jednu poeziju čovekovog neiscrpnog postajanja.

Radojica TAUTOVIĆ

Gori u svojim naporima imaće podršku svojih prijatelja Tolstija i Turgenjeva, Sevčenka i Bjeljinskog, Černiševskog i osobito Gogolja. Vraćajući se iz Crne Gore Kovaljevski je posetio Gogolja u Italiji i toj poseti posvećen je dobar deo knjige.

Druga, paralelna linija sižea, obuhvata ljubav Kovaljevskog s Kotorankom Lučijom, koja po svom romantičnom karakteru, po pritaženosti veze, po dramatičnosti i snazi piščevog opisa ne ustupa ljubavi Andreja sa lepom Poljakinjom u Gogoljevom »Taras Buljbi«. Ima neke posebne irazi u odnosima zavodljive Kotoranke i slavnog svetskog putnika i naučnika, prispelog sa dalekog Severa u zabit kraj mediteranskog podneblja.

Sa čisto literarnog stanovišta roman je veoma dobar i interesantan. I pored istorijske doslednosti i strogosti u prezentiranju činjenica on njejednog momenta ne skreće u suprotni istoricizam i sociologiziranje, već je u prvom planu iznet detalj, tj. splet detalja, čiji mozaik stvara uopšteno istorijsku sliku.

Branko KITANOVIĆ

Milutin PETROVIĆ

POŽUTELO PISMO, UPUĆENO

MILUTINU PETROVIĆU

Cerez jednog ludila, blagočastivog. I tkanja minulih godina, raznetog po mome telu i mojoj duši. Sada se zbira i taloži po zidovima okolnih soba, kojima se predajem — šamućen, ostareo, zboranik ustiju.

Cerez vitkog stasa. Kada ulaziš u gradsku biblioteku, kada zaklanjaš oči debelim staklima koja, razbiješ li ih i posečeš li njima ruke, mogu od tvoga tela, i duše, da rasture pepeo na sve strane sveta.

Cerez milosrda svih onih mladica moga nedanja,

čerez rukoveti sklopljene, čerez svih ujdurmi i poganih srebroljubaca. Me hvata snažna drhtavica i baca me u ponor, i svrši sa mnom obredni zadatak rekavši poslednju reč:

Da jeste — onome koji se od jutra upućuje smelo u crvene vinograde — sva blagodet sunca,

da jeste, uznoseći se, njegov prvorođeni sin nestao u prostranim divljinama, da jeste nenušiti govor, i bele čarlame, i slavljani posetioci cirkuski, da jeste u magli brzotečnoj gubila se naša zajednička pogurena figura, kao pri hlebu vrazi, kao pri svetlosti tamničari, da jeste...

Bajalica

Mlivo pod prstima. Tmurana je danas dan, Po zidovima prostirke mladih vezilja, Odumiru boje, slikarko.

Na rubu stola. Grana višnje pred kućom lebdi. Stigao je paket sa srebrićima, slikarko.

Lenim se. Zapada sunce, a misli se tvoje kovitljuje. Otvaram prozor da prhneš, slikarko. Ladari dolaze. Na zidovima otisci tvojih dugih prstiju. Na peščanom dnu reke pretražuj, slikarko.

Crn obraz. Provetri sobu, izgnaj pacove i leptire. Kad otvor postane većma širok prodi i ti, slikarko.

Niče kamen. Na red kuća pada senka. Iskre niotkuda. Obazri se pažljivo. Razmesti stolove, slikarko.

Košnice iza kuće. Prošetaj naga šumom. Sve same tačke na rukama. U lov, u lov, slikarko.

I stoletni hrast. Rupe na podu popuni crnom zemljom sa susednih njiva. Spali zavese sa prozora, slikarko.

Ložište spremno. Prigotvi i vreću vodu, da noge parimo. Kolo da se igra, zidni časovnik da se čuje, slikarko.

Grozničava pređa. Od slame krevet pokraj ognjišta. Krilaj kroz prozor, vrati se, pretraži sobu, slikarko.

Mlivo pod prstima. Tmurana je dan, slikarko.

Cigani s malim harmonikama

Nizdol me put vodio. Plavilo oko glave i nadomak mi srca. Zveket me trže. Oružje-stardija, množina šajkača ukrašenih petlovim krestama i pancir-košulja prvog kralja.

Ranije bi moj sagovornik: brodovlje u reči, aždaje stoglave od gvožda na skladištu; nit leda mi znoj curio. Sagovornik micao usnama: sanduci od čamovih dasaka, iza ograde u dvo-rištu rublje na konopcu zaklanja prozore oniskih kuća; ekseri mi u ušima igrali. Nadalje moj sagovornik upućivao poglede brđima i činio nerazumljive pokrete rukama i nogama. Da smo postali reka. Da nam je brodovlje teško. Da stoglave aždaje rđaju. Da sanduci od čamovih dasaka svirale postaju. Da rublje poleće na mesec.

Nizdol me vodio put. Lelek harmonika trže me. Široki kaiši na ramenima, guste pletenice, i množina crnih očiju. Cigani s malim harmonikama dođu na to mesto, a plavilo oko glave i nadomak srca širi se.

Brana CRNČEVIĆ

PIŠI KAO STO ČUTIŠ

Pokušaj rada da se odvoji od radničke klase neće uspeti.

Ja sam svoj rob i ja ću se, kad-tad, sebe osloboditi.

Ja grešim, ali dole od tebe, a ti grešiš, ali gore od mene.

Ako me neko sistematski ne bude pratio možda ću iza prvog ugla napasti sebe.

Ne mičem se od kuće, strah me je da ne napravim neki sumnjiv pokret.

GDE SMO i KAKO SMO

Dr Draško
REĐEP

POVODOM svakog od Krležinih jubileja, koji su u isti mah i nezaobilazni datumi naše civilizacije i literature, obično se govori o sveobuhvatnoj skali njegove umjetnosti, o raznovrsnosti i bogatstvu njegovih ostvarenja, o magnetizmu njegove reči i o kontinuitetu njegova književnog života. Tako se, zapravo, tih jubilarnih dana obično nalazimo na samom početku. Upozoravajući čitaoce na beskrajnu galaksiju dojmova i ideja Krležine umjetnosti, na dugu, uzbuđuju i uzbuđljivo nezavršenu kolonu naslova njegovih knjiga, komentatori i hroničari tako onda tih dana i ne stižu do saopštavanja sopstvenih dojmova i pronalazaka iz lektire ovoga pisca koji je, zajedno s jednom svojom ličnošću, poodavno utvrdio kako »rezignirati, to znači biti pregažen« i kako upravo stoga što mu je, kao njegovom Horvatu iz drame »U logoru«, »već u četvrtom razredu gimnazije jedna Bachova toccata bila važnija od flobertice«, sulude, kiklopske okolnosti njegove mladosti, tih njegovih nenadoknadivih »Davnih dana« valja menjati radikalno i hitro.

Možda bi te blistave jubileje Krležine misli valjalo iskazivati kao upozorenja, kao visoke, odlučne znake usklika nad podvigom jednog čoveka koji je, tako tvrdoglavo uporno, tako neumorno i tako glasno, decenijama uzvikivao kako traje još uvek diluvijalna, balkanska noć na ovim našim terenima, kako preti da ugasi svjetiljku razuma i talenta, kako je usamljen u onom našem poznatom i preglasnom provincijskom lavezju, zvonjavi samostanskih zvona i famoznim lažima naših malih sredina. »Tko mi je pomogao u toj noći? Gdje su mi učitelji? Ne počinjem li iz nova, i to potpuno osamljen?« — beležio je on u svojim ranim dnevnicima, jednako kao i u svojim lirskim meditacijama o našoj kući koja je prokleta, bolesna i paklena. I kao što je u »Kalendaru jedne bitke godine 1942.« fiksirao »mračnu masu sive, gluhe vode« što »vuče se tminom po nevidljivoj dubokom zakonu logike«, tako je i u časovima svoje književne mladosti taj pogubni, sramotni refren naših malih prilika, koje vuku nazad, koje su na mrtve vode nalik, zahtevao akciju. »Treba se ukrcati. Otploviti.« — veli on u »Davnim danima«, na dan sv. Valentina 1915. »O, da mi je otputovati, ma i na mrtvačkim kolima, samo da mi je otputovati« uzvikuje u »Ledi« jedna od noćnih dama, zahvaćena, kao i Aurel, »onim prvotnim, animanim nemirom«. Nas će, ovom prilikom, zanimati pre svega ta velika, dinamična tema odlaska Miroslava Krleža iz orbite naših malih gradova i malih prilika, malih dojmova i sličnih geografskih i političkih struktura u veliki svet ideja i nadahnute umetnost. »Pot v nič«, kako bi već kazao Filip Kalan, koji se, ne preko noći, ali preko hiljada stranica Krležine literature, pretapao u simboličnu trasu naše levanosti, bio je ne jednom na našem društvenom i književnom obzoru primer kako se mogu prevladati monotone, prizemne strategije i učestalosti, konvencije i sitnih ambicija posledice i presude.

Na terenu ove naše Panonije koja »leži u blatu gluhonijema već sedam hiljada godina« i nad kojom se »prostire beznadna noć, kišna, i panonska, provincijalna«, nama se čini da je Krleža otrpne, a ne jedino u svojim magistralskim »Baladama Petrice Kerempuha«, Matiju Gupca, kao »zaštitnika i simbola hrvatske rebeleske i puntarske svijesti«, uočio kao subjekat koji živi, koji nastoji da menja, koji se buni. U prozi »Domobrani Gebeš i Benčina govore o Lenjinu« ta tema stubičkog seljaka varirana je i ovako:

»Kao da sam ugledao u polutmini maglenoga prostora gorostasni obris Ognjenoga Matije Gubea kako se pokrenuo i sa golemom kosom u ruci stupa kao gigant iznad kasarne i grada. Dignuo se Ognjeni Matija, taj slavni naš Stubičanec, i svi su Gebeši stali uz njega, od Krškoga do Sevnice, od Mokrica do Susjeda; pokrenuli su se uz dim požara i zvonjavu crkvenih zvona, da pokažu da i oni postoje, da razore taj smrdljivi, austrijski, habsburški, simbolični maroderčimer i da polome sve rešetke, sve te okvire, nagodbe, pragmatike, saborske adrese, većine, manjine, paragrafe, fraze, laži, glupost i tugu naše bezizlaznosti, da se potvrde, da izađu van iz svega toga, da pobijede.«

Rano, veoma rano postavljen u žižu interesoavanja javnosti Krleža je, sumnje ne može biti, neprekidno imao kritički stav prema onima koji su svoju »idejnu ebanovinu« izgradili cizeljerski sebično, uvek i uvek nastojeći da ostavi iza sebe »dokumenat našeg suvremenog kaosa«. Njegov odlazak od uobičajenih, sićušno artističkih briga i prenemaganja bio je sadržan već i u potrebi da otvori prozor te naše umišljene literature ka vlastitom, dramatičnom, nimalo paradnom i reprezentativnom dvorištu: »Na dvorištu rejona Illice 232 ima u svakom trenutku više problema, nego u čitavoj našoj književnosti od početka«. Ali je isto tako odlazak od dopadljivih navika mnogobrojnih naših beletrista i njegov zahtev, eksplisitno ispisani na stranicama ljubljanskog referata, u liniji mnogih ranijih pledoaja i pamfleta: »Pisati ne znači opisivati niti prepisivati.«

Na relacijama od Strizivojne i Pitomače do tupumnog divljenja za sve što je stiglo iz bogatih evropskih gradova i do natamjanisanog poklonjenja pred moštima i moćima istorije, ovaj pisac je, više od svega, uništavao i raskrinkavao pokondirenost i lažnu evropsku aromu naših plavih čarapa, mističara, tumača Dostojevskog, klerikalaca i bukvalista svake vrste. Ostajući u svojoj sopstvenoj literaturi uvek na razini svojih zahteva za književnošću kojoj će već jednom naša zemlja »biti temom, Krleža je imao otvoren sluh za sve ono što se, poput one pejorative reči čuješ, ispisaše u »Tumaču stranih riječi i pojmova« uz »Hrvatskog boga Marsa« (čuješ ti — vi čuješ!), javljalo »kao psovka, kao glas kasarne i ratista, kao uzvik nad grobovima bez epitafa«. I to je bio veliki, poletni odlazak, ali odlazak

LJUBO BABIĆ: MIROSLAV KRLEŽA

u samu srž stvari, u zbilju i san čoveka zbuñjenog i uplašenog, napuštenog i uniženog.

Neposredno se nadovezujući na zavetne pokušaje bogumila, Jurja Križanića i Silvija Strahimira Kranjčevića, Krleža je »u osvit naših

crvenih dana« progovorio novim jezikom, razvijajući lenjinski barjak svog bojovništva ne jedino u »Plamenu«, već i u njemu i na mnogim drugim stranama i stranicama svoje literature. I to je, dakako, bio odlazak, pa ako

hoćete i odlazak od solipsizma i individualnog, romantičnog otpora preteča. U svetlosti takvih rezonovanja njegovo negatorstvo koje se, poput etikete, lepi uz svaki njegov idejni stav, nesumnjivo nije samo nemilosrdna, gnevna reč koja se izriče u poplavi gluposti i laži, već pre svega jedan generalni odlazak u kritičizam, odlazak u predele kritičke misli i dijalektičkog načina viđenja i mišljenja. Ako iko, Krleža nesumnjivo ima ogromnih zasluga što se u ovom našem podneblju, još od vremena kada je »U logoru« Horvat rezignirano video čitavu Evropu kako »stoji pod vješalim«, i od časa kada se slutilo i dozivalo krvavo jutro iznad »piramide mrtvih domobrana« u njegovoj ratnoj lirici, počelo misliti i pisati kritički, sumnjajući u vrhunaravne autoritete, narušavajući besomučno i dosledno »historiografske zablude na našem terenu«.

Iljko Gorenčević, kritičar nepravedno zapostavljen, pisao je povodom »Cristovala Colona«: »Ovo je djelo dokumenat jedne zgrčene pesti, naoblaćena neba i iskrvavljenih bolova«. Ta pest, to nebo i ti bolovi nikada ranije, nikada pre Miroslava Krleža nisu bili u živoj i inspirisanoj funkciji odlaska u pravedno razmatranje, u gibanje, u kosmogoniju svakojakih protuslovlja modernih vremena. Nije »Eppur si muove« solistički part jednog velikog pisca, nego je on čitav u projekciji tog neporecivog gibanja kroz tminu medijevalnih vremena, kroz mreže perfidije i statiku gluposti: »Kugla se giba polagano, ali se ipak giba. A mi, koji osjećamo to gibanje i koji mirno i iskusno gledamo tužnu retrospektivu, mi vjerujemo, da ćemo prebaciti krvave mete i poleptjeti u svijetle i tihe i modre sfere mira, mirovanja, kontemplacije, lirike, stvaranja, pisanja knjiga, što sve pretpostavlja svršene bitke oko strojeva i riznica i dividenda. Mi vjerujemo i ta nas vjera drži uspravno. Mi danas ne znamo, hoće li se to zbiti sutra ili prekosjutra, ili tek devetnaeststotina četrdesetosme, ili dvije hiljade četrdesetosme ili tri hiljade četrdesetosme, ali to je konačno svejedno, kada će se zbiti i jer mora da se dogodi! Mi to ne vjerujemo, nego znamo, i zato postojimo, jer znamo!« U spomen rečenog Iljka Gorenčevića Krleža je napisao rečenicu koja nije samo čuđenje, već indignacija, već još jedno, i te kako značajno, pitanje savesti sopstvenoj i svačijoj: »Što znači sve to?« A u spomen neostvarenosti tolikih svojih junaka, koje je presreo u trenucima bezizlazne usamljenosti i rezignacije, kada stoji slaboumno zatočeni između četiri zida svojih protivrečnosti, zatvoreni u sebe, nepoverljivi i odbačeni, ničiji i svačiji, iznevereni i prevareni, siromašni u svom bogatstvu i otuđeni u svom siromaštvu, na onoj drugoj, nedostiznoj obali, na obali vremena budućeg snatio je ovaj pisac aromu jednog drukčijeg načina mišljenja, i poput Diogena tragao za čovekovim čovekom, moćnim i ostvarenim. Crveni admiralški steg njegovog Cristovala Colona nije jedino alibi za tolike neostvarenosti onih koji anonimno ostaju u blatu i tmojoj vodi sive svakodnevice, nego je simboličan za nepresahlu Krležinu temu odlazaka, kada na srećnom vetru pred očima putnika nadimaju se bela jadra, a veduta je mediteranski plemeniti i transparentna.

Ovaj pisac koji sveznadarski hodi i prohodi zemljama dalekim, naukama specijalnim, umetnostima udaljenim, vremenima drevnim i modernim, u trenutku koji je i vlasništvo »dosadne učestosti«, usudiuje se, i bez prekida se usudiuje, da piše s nervom, živo i intenzivno, ponovo dakle odstupajući od sheme, od srednje linije, od jednolike i horističke normalne. Njegov veliki samotni noćturno, koji se

Nastavak na 8. strani

Branko V. RADIČEVIĆ Kad đavo kuša Velizara Milosavljevića

Treba samo sačekati taj trenutak.
Senka ide ispred čoveka
kao da mu kazuje put,
ili ga prati,
žao senki da zaluta.

A ti si majstor zidar.
Imaš konac, čekić, kočič,
mistriju i žuti metromerič.
Kako se kaže: metar.

Tu đavo kuša Velizara Milosavljevića...

Prvo razgrneš zemlju, tražiš joj kamen.
Pa kamen vežeš s kamenom. To je temelj.

Kuća raste. Cvrsta je.
Kamen na kamenu. Ne može joj vetar.
Ne može joj voda.

I čovek kada stane senkom svojom
kamenu na kamen — izmeri senku, ograditi je
i uzidati. Ode on, ali bez senke.
I života mu nema.

Ti si majstor.
U lagume silazio. U kamenolome.
Pa opet živ i zdrav na imanje svoje navraćao,
orao, kopao, kosio, slavu stavio, ženio,
udavao, krstio, pevao i pio.

Znaš kamen. On tebe.
I uklet si što sve znaš.

Moć je tvoja velika, Velizare Milosavljeviću.
I kušnja, crni brate, đavolska.

Jer prekoputa, dok zidaš, u ružu da je poljubiš,
mlada žena, Gospava na potoku.

Kako se nagla, trn joj u dan,
u obrazima tvojim planula.

Strašno je to, Velizare Milosavljeviću.
Oči čoveku da ispadnu.

U podne, kad je senka najmanja,
dolazi domaćin da nadgleda gradnju.
To je muž Gospavin, vlasnik nepoštedni
ove žene što unese nemir u tebe i tvoje ljude.
Uvrtela nespokoj otkopčanom košuljom

svojom,
grudima svojim, siso sveta,
što propadnu, pa se vrata.

Kao — ništa od toga neće videti neimari.
A ti je u vodi gledaš.

I ne slušiš kako se pirogavi Petko,
pomoćnik tvoj i momak na zanatu,
iskrada u vrbljak a ne zna šta će s čakširama
i mukom svojom, golemom.

Kad tako stane Gospavin muž,
pružni predradnik Radosav,
a senka mu podnevna,
smanjila se,
eto đavolje kušnje.

Treba senku ograditi.
Po dva kočica sa svake strane,
po jedan čelo glave i kraj nogu.
A kad on ode — uziduj.

Od toga se umire.
Ako je ponedeljak — do nedelje.
Ne pomažu ni molitve, ni sveto miro.
Idi lekaru. Neće znati šta ti je.

Na mukama je Velizar Milosavljević.

Zar preko groba Radosavljevog
na nedra Gospavina da padne.
Zar po zađušnicama
crnu košulju da joj raskopčava.

Tako je jednog zazidao.

A posle — žena na žuti vosak
i belu izmirnu miriše.
A vrela je kao žar
i dvojicu odjednom grli,
onog tamo, pod zemljom što se ladi
i ovog što se nad njom zaorlušio
čupavih veđa s gorocvetom na čelu.

Šta čekaš Velizare Milosavljeviću?

Eto Radosava, stoji nad gradnjom,
na kamenu.
A kao repič senka iz nogavica
izviruje.

Ubiće ga Velizar Milosavljević.

I gle, bogami, prikrada se on Radosavu
Pladžiniću,
a metromerič — žut — u povelikoj šaci.
I još se oko sebe osvrće:
nije li u blizini pirogavi Petko, taj momak
na zanatu.
Prigrlup je pirogavi Petko, ali ko zna
šta bi činio ako bi ukrado tajnu.

I zazida živ čovek još vrućeg i živog čoveka.
I još ga gleda kako živ ali mrtav vaistinu
odlazi na potok gde se Gospava ladila.

Smrče se tad pred očima Velizaru
Milosavljeviću.
Tri dana se izmicao, sve abre, abre, u planinu,
pa strminom, abre, abre, u ravan.
Tri dana se izmicao, abre, abre, koliko ga
noge nosile
i tri dana primicao, abre, abre, koliko ga
natrag vuklo.

Eno ga sad: gazi uz potok, a sve osluškuje i
čeka,
Ako se razlegne telek, znak đavolski:
prestavi se Radosav Pladžinić, ode čovek
i nema ga više kao da ga nije ni bilo.

Čuti Gospavina kuća, odmah poviše potoka,
u leščaru gustom.
A samo jedno okno zažutelo.
Kao sveća da titra.

Ako je samrtniku teško, oće sveća da titra.

Ili je to, đavo će ga znati,
njoj, Gospavi, naopako, za dušu.

Primakne se kući Velizar Milosavljević,
samo dlanom pritisne ogradu i eto ga u
dvorištu.
Pa čelo uz staklo a dva svoja oka upreda u
jedno oko,
nišani kao strela, gleda oštro.

Kad tamo — u postelji — leži gola Gospava
a nad njom — zaorlušio se — pirogavi Petko.

O, majko, kako prikival!

Kao da je kod potkivača učio a ne kod
majstora
neimara Velizara Milosavljevića
mistriju glatku nosio.

Opet se smrče pred očima Velizaru
Milosavljeviću.
Pa abre, abre uz potok, pa abre, abre
nizastranu.

Nije ga on potkivačkom zanatu učio
da otkuje, da prikuje.
Sad otkiva, sad otkiva; sad prikiva, sad
prikiva...

Likovna Umetnost

SAVREMENO FRANCUSKO SLIKARSTVO

Muzeji savremene umetnosti

PREDSTAVITI SVETU savremeno francusko slikarstvo nije nimalo lak posao, naročito ne za Francuze. Veličina i značaj ove umetnosti obavezuje, utoliko pre što njen uticaj više nije presudan. Međutim, organizatori ove izložbe ne bi bili ono što jesu da nisu izabrali najteži put: kombinovanje opštih stilskih tokova s Pariskom školom. Vidimo da je Pariska škola još uvek aktivna, i to u meri koja se može izjednačiti s pojmom avangarde. Obraćajući se još jednom organizatorima, moramo im odati priznanje što su, izostavljajući najveća i najpoznatija imena, pretpostavili varljivom osećanju nacionalnog prestiža jedan mnogo trajniji vid svoje likovne kulture. Mada ne više u središtu pažnje, Pariz je još uvek privlačan za umetnike koji svoju radoznalost i svoju težnju za usavršavanjem ispoljavaju u vidu hođočašća. Zato ćemo na ovoj izložbi francuskog slikarstva sresti veliki broj slikara koji nisu Francuzi, ali nećemo naći nijednog koji ne deluje u karakteru neraskidno vezanom za francuski duh i francuski ukus. To se, pre svega, ogleda u raznovrsnosti nadahnuća. Možemo početi još od shvatanja koji, u izvesnoj meri, vuku poreklo iz vremena određenog za istoriju: figuraliste i ekspresioniste. Prvi su podmlaćeni ne samo prefiksom »neo« već i nostalgijom ovog našeg apstraktnog veka za realnom formom i neposrednom vizuelnošću. Ekspresionisti se očigledno koriste tekovinama »enformela«, ali na način koji opravdava neočekivanu sklonost ka primitivnoj formi, pa čak i prema onoj neobičnoj podređenosti duha materiji koju nazivamo »art-brut«. Dubuffet je već pojam u svetu, ali mu je još uvek najlakše prići preko neposrednih prethodnika, ili preteča, kao što su Pignon ili Asger Jorn. To je, zapravo, slikarstvo sa kojeg nije teško preći na nadrealizam. Pokret je još uvek daleko od iscrpljenosti, možda dalje nego ikada ranije, i to zahvaljujući, izgleda, činjenici što je pretao da deli autoritet i pristalice s literaturom. Pa ipak, i u njemu je došlo do neke vrste stilskog raslojavanja, jer, s jedne strane vidimo neku vrstu mističnog nadrealizma Maksa Ernsta, a s druge strane »klasični« nadrealizam našeg Dada Đurića.

Međutim, apstraktno slikarstvo je najviše zastupljeno. Možda zato što umesto u dubinu, ono ide sve više u širinu. Grana se i lista u vidovima koji, bar u tehničkom smislu, ne daju znake da će skoro postupati. Imamo prvo geometrijsku apstrakciju, i, kao njene predstavnik, markantna imena kao što su Mišel Sefor, Viktor Vazareli, Ogist Herben, Serž Poljakov. Slikarstvo nekolicine od njih ima i tu dobru osobinu što ga, preciznosti radi, možemo uvrstiti u »op-art«. Za ovom grupom dolaze, bez obaveze na istorijski redosled, predstavnici »tašizma« i apstraktnog impresionizma. Njihov broj je još veći, a učesće predstavnika Pariske škole još brojnije. Slede veoma poznata imena Forije, Sastel, Manesije, pa zatim Zao-Vu-Ki, Natalija Dumitresko, Hans Hartung, Riopel, Sulaž, Tal Koat, i tako dalje. Iza njih, kao što nalaže razvitak ovog shvatanja, slede »enformelovci«. Oni nisu ni tako brojni, ni tako pronoširani; verovatno zato što vlada uverenje da je to grana apstraktnog slikarstva koja još nije dala sve plodove. Za uzvrat, ona je dovoljno upečatljiva da može da izvrši neku vrstu obezbeđenja za dalji opstanak nefigurativne umetnosti. Pritisak na ovu poslednju barijeru nekadanje avangarde veoma je jak, mada se ne vidi odakle on dolazi; naročito ne na ovoj izložbi. Zato je izložba, i po svojoj koncepciji i po svome sadržaju, uzbudljiv deo jedne celine koja nam još nije sasvim poznata.

STAŠA BELOŽANSKI

Galerija Kulturnog centra

U GALERIJII Kulturnog centra, slike i scenografija Staše Beložanskog: zadovoljstvo za one koji od umetnosti očekuju zadovoljstvo. Takvih ima nesumnjivo veoma mnogo, a brojna nadmoć može, u izvesnim slučajevima, značiti i jedan nesumnjiv ukus. Beložanski je slikar koji ne postavlja probleme, mada je danas takva vrsta stvaranja sama po sebi jedan problem. Beložanski ne postavlja probleme, jer on spada u one spontane, nagonske umetnike koji slikaju kao što Geteova ptica peva: zato što tako mora i zato što tako treba. To ne znači da je Beložanski bez jedne određene stilske radoznalosti; veoma je kulturni to slikar; i veoma sklon razmišljanju, samo što on te svoje intelektualne funkcije obavi pre slikanja, a kad uzme četkicu u ruku, on onda ne rezonira već pravi slike. A te su slike tople, srdačne, dopadljive, veoma iskrene i neposredne, bez lažne precioznosti, bez odoce iz konfekcije, bez uvoznih čudi mode, bez veće pretencije da budu nešto drugo nego slike. U tom slikarstvu ima i plenerizma, i ekspresionizma, i realizma, pa čak i pomalo secesije; ali uvek od najbolje vrste, uvek od prvobitnog materijala, uvek iz najbiračnijih izvora. I sve to izvedeno sa takvim majstorstvom, sa takvim poznavanjem zanata, i sa takvim osećanjima za boju i konstrukciju, da može da posluži kao prirodnik za one koji još ne znaju da obdarenost bez znanja ne predstavlja čak ni obdarenost.

Miodrag Kolarić

FILM PRAVO STANJE STVARI

SCENA IZ FILMA ŽIVOJINA PAVLOVIĆA »KAD BUDEM MRTAV I BEO«

PRODOR KOJI JE jugoslovenski film, u širokom naletu, izvršio prošle i ove godine u svetu, činjenica je koja, pre svega, govori o tome da je ubrzani hod jednog razvoja dostigao zavidnu tačku uspona; više nisu potrebni nikakvi pleoadeji kojima bi se ideja novoga jugoslovenskog filma detaljno obrazlagala i branila. Naš optimizam iz prethodnih godina dobio je sasvim konkretne osnove, pošto je naš novi film danas postao integralni deo svetskog novog filma. Međutim, ono što u ovom trenutku pred XV-tu jubilarnu Pulu znači pravo obećanje za budućnost, to je, pre svega, osećanje stvaralačke slobode, prisutne kako u oblicima filmske proizvodnje, tako i u načinima filmskog mišljenja.

U trenutku kada je izvršena legalizacija novog filma i kada se naša kinematografija konačno formirala kao kreativno-intelektualna sfera u kojoj su dalja opredeljenja njenih autora i potrebna inužna — sa pravom se postavlja pitanje kakve prirode treba da budu ta opredeljenja. Oslobođeni od spoljašnjih uticaja, autori danas polaze individualnim putevima u traženju ličnog odnosa prema životnom i filmskom materijalu; i svaki od njih u skladu sa svojim opredeljenjem — tematskim, socijalnim, estetičkim — traži svoj izraz, koji će sa najviše efikasnosti predstaviti njegovo stanovište u vezi sa predmetom koji obrađuje. Svi smo mi, međutim, svesni da je fenomen novoga filma dovoljno protejski širok da može da uključi različite stvaralačke ličnosti koje se razlikuju i po tematskim preokupacijama, i po stilskom opredeljenju. Ipak, ono što je najbitnije, to je činjenica da su neke barijere probijene, da više ne postoje institucionalni aparati prisile — bilo cenzorski, bilo umetničko-savetodavni — koji bi sprečavali autore novoga filma da svoje projekte realizuju na potpuno ličan način.

Veće slobode podrazumevaju, međutim, i rizik veće odgovornosti; autori u sadašnjim okolnostima, jedini primaju lovorike, ali su i jedini koji su primorani da sa punom odgovornošću prime obol poraza: sudbina njihovih de-

la, na taj način postaje i njihova umetnička sudbina. Svi ti novi autori koji ispoljavaju senzibilitet različit od prethodnih rediteljskih generacija, za sada obeležavaju »novu tendenciju« jugoslovenskog filma. Nekakve čvrste koordinate estetičkih definicija u ovom trenutku nije moguće postaviti i to je, možda, dokaz da je zamah evolucije još u neprevrelom, dinamičnom stadijumu koji obavezuje buduće istoričare i teoretičare da ga preciznije definišu. Međutim, do suštinskih promena je došlo i treba ih fiksirati: potpuni raskid sa zastarelim i birokratizovanim proizvodnim formulama, prva je premisa planskog programa novoga filma koja obavezuje kao zaloga skoro izvojevane pobe.

U ovom trenutku, kada se naš novi film identifikuje više po instinktu i po izvesnoj aromi kojom odišu njegova reč i slika, dakle, u trenutku kada teorija još uvek nije u stanju da definiše šta je on u stvari — nova metaforičnost, novi sistem kadriranja, nov politički ili sociološki angažman (ili sve to zajedno) — pred kritiku se postavljaju zadaci tog prepoznavanja novog filma i njegovog afirmisanja, upravo zato što kritički sluh i instinkt dolaze pre svakog teorijsko-estetičkog uopštavanja. Činjenica da imamo novu, vitalnu kinematografiju obavezuje kritiku da otpočne sa stvaranjem novih kriterijuma prilagođenih novonastaloj situaciji i da pristupi selekciji pravih istorijskih vrednosti. To podrazumeva takođe i revalorizaciju istorijskog filmskog fonda: ne mogu se u riznicama uspomena čuvati svi oni filmovi koji su snimani u toku ovih dvadesetak godina, već samo oni čiji je doprinos sadašnjoj revoluciji bio zaista značajan! Iz svih ovih razloga, nove vrednosti je nužno već sada svrstati u fond filmske tradicije koji će stimulirati napore novih autora koji tek dolaze.

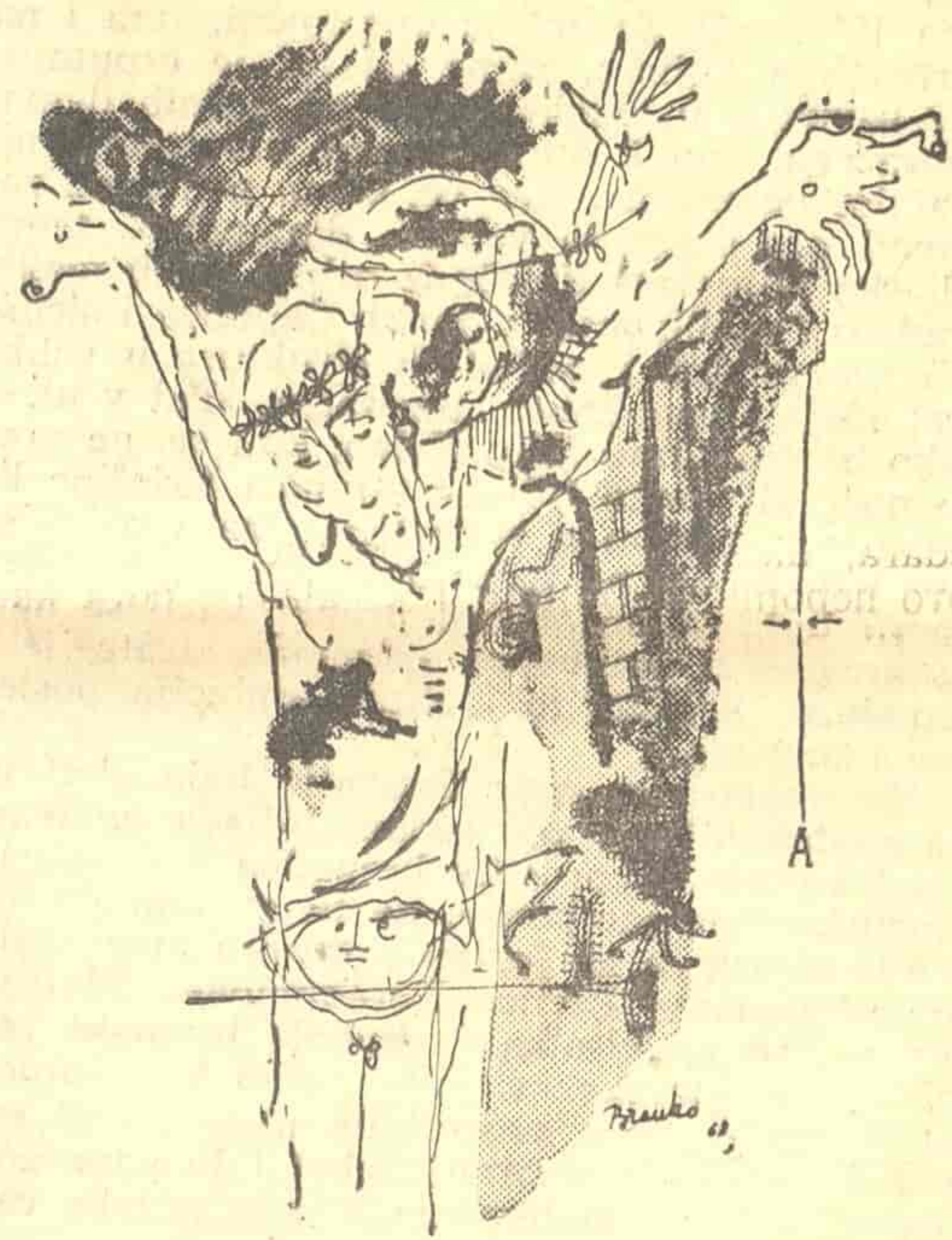
Pošto smo se našli u situaciji — skoro iznenađnoj — da filmovi modernog senzibiliteta postoje, da dobijaju nagrade na međunarodnim filmskim poprištima, da su njihovi autori plodno raznoliki i da ono što znači suštinsku novost, leži i u rigorozno kritičkom stavu ži-

vojina Pavlovića, i u revolucionarnoj romantičnosti Puriše Đorđevića, i u metaforičnosti Aleksandra Petrovića i montaži atrakcija Dušana Makavejeva — možemo samo da konstatujemo da je prodor izvršen, i da je sledeći potez održavanje, i naravno, dijalektičko prevazilaženje postignutog. Za to je vrhovni imperativ održati slobodu stvaranja u odnosu na pritisak spoljnih ograničenja koja su dugo vremena kočila evoluciju našeg filma, i istovremeno razvijati senzibilitet: onog dela gledalaca koji je spreman da novi film prihvati u njegovom globalnom aspektu: kao bespoštedni kritički stav autora kroz teme »crnog realizma« (Z. Pavlović), kao esejističko razmišljanje u kome se prepliću teme erotike i oslobođenog ljudskog tela, nauke i »živo« na stvarnom poslu, umetnosti i kiča (D. Makavejev), odnosa ljubavi i smrti, morala i slobode (A. Petrović). Posle svega ovoga, biće lakše zaključiti da novi film, pošto za sada postoji onakav kakav je, mora postojati i u buduću: neke njegove uopštene fenomenološke pretpostavke su utvrđene, mada ne i proverene u teorijsko-estetičkom smislu; njegova sloboda i nepredvidljivost ipak su dovoljna zaloga za njegovu budućnost.

Na prošlogodišnjem pulskom festivalu, proizvodi zastarelog načina filmskog mišljenja, koji su nam dugi niz godina onemogućavali ravnopravnu i časnu borbu na međunarodnim filmskim pozornicama, pretrpeli su definitivnu fiasko i kod gledalaca. Međutim, otvorenost sadržaja, kao jedna od suštinskih kvalifikativna novoga filma, izuzetno pogoduje gledaocu modernijeg senzibiliteta koji u tim sadržajima otkriva veliku raznolikost tema, široku slojevitost značenja i kritički odnos prema društvenoj stvarnosti.

Ručeci stara pravila režije, autori novoga filma raskidaju sa »zabranjenim temama« i birokratskim tabuima, u ime tog istog gledaoca, od koga se očekuje da to i sam primeni u sopstvenom životu. Takav film zato postaje svojevrsna ispovedna struktura namenjena svakom gledaocu pomaosob, koncentrisana na njegov subjektivni svet, ali i široko otvorena prema životu u celini, pružajući istovremeno novu interpretaciju našeg čoveka i tražeći novog gledaoca. Nadajmo se da će ga konačno pridobiti posle ove petnaeste, jubilarne Pule.

Bogdan Kalafatović

PONOVO

INOSTRANE TEME

U DANTEOVOM LIMBU

ALEKSANDAR SOLŽENJICIN, pesnik tame i lepote, i vaskoliki čitalac sveta (kao nekada Vergilije i Dante) našli su se na orbiti »kruga prvoga« savremenog Pakla, kako bi pobodili velike pravедnike-heretike našega doba i nagovestili nadu u njihovo iskupljenje u budućem vremenu. To je osnovna poruka romana »U krugu prvome«, koji je nedavno objavljen u Cirihu, na ruskom jeziku, svrativši ponovo pažnju na svog angažovanog autora.

»U krugu prvome« je bez sumnje najambicioznija Solženjicinova knjiga. Na njoj je radio duže nego i na jednoj drugoj knjizi (devet godina, od 1954. do 1963), njena struktura je veoma složena, misaona aparatura najdalekosežnija, ličnosti maksimalno dovedene u položaj za neposredan dijalog sa svetom koji Solženjicin ocenjuje kao nepravičan. Privrženik tolstojevске koncepcije umetnosti, Solženjicin se u ovom romanu najdoslednije pridržava Tolstojeve misli da predmet romana može biti život cele Evrope u toku čitavog jednog veka, ali i život jednog jedinog seljaka u toku jednog jedinog dana. Na preko sedam stotina stranica Solženjicin, po ugledu na svoga učitelja u »Vaskrsenju«, sledi »fabulu« čega jednog jedinog dana u životu Rusije Staljinovih logora, staljinske birokratije, Staljinovog kruga, najposle, vešto ih kontrastirajući: tri fabularne ravni se na svoj način dodiruju i prožimaju dejstvom retrospektivnih istorija koje objašnjavaju ljudske sudbine i duhovne mehanike jednog trpkog vremena. Kao u »Onkološkoj klinici«, ni u ovom delu se ne izvode do kraja sve priče o ljudima i vremenu, budući da se i ovde Solženjicin služi svojom verzijom »polifoničnog romana«, ali roman »U krugu prvome«, zahvaljujući svojoj danteovskoj viziji ljudske

istorije, ipak napušta koncepciju samoće i u svom finalu, likom Klare Makarigine, obećava poruku nade u jednom ljudskom kontaktu, koje u »Onkološkoj klinici« nije bilo.

Svet za koji se traži iskupljenje u ovom romanu — to je svet pravедnih heretika, »inakomisljašćih«, ruskoj literaturi poznatih od vremena Ljeskova i Tolstoja. Njih petnaestorica, na čelu sa inženjerom Glebom Nerzinom (u izvesnoj meri nastavak lika junaka Solženjicinove drame »Gozba pobjednika«, koji prolazi čitavu odiseju represalija po povratku sa frontova Otadžbinskog rata), nalaze se kao logoraši na radu u Mavrinu, naučnom centru za usavršavanje prislušnih uređaja; matematičari i lingvisti, oni su u povoljnijoj situaciji od drugih logoraša, ali je njihov boravak u

Mavrinu za Solženjicina ipak prebivanje u krugovima pakla. Nerzin je varijanta Kostoglova iz »Onkološke klinike«, ali se za njegov lik vezuju nešto drukčije koncepcije o životu. On je onaj tragalac za istinom, koji je zadojen narodnjačkom filozofijom, misliju o potrebi ličnog usavršavanja. Nije u položaju Kostoglova da ga zanima lična sreća u trenucima suočavanja sa smrću; Nerzin je jurišnik života, aktivna ličnost gotovo odmalena; nije imao vremena da se romantizmom suprotstavlja kobnim pojavama života (nije čitao Majn-Rida, kaže o njemu autor), ali je veoma rano saznao za inženjere-štetocine i — nije poverovao ovoj zvaničnoj političkoj istini. Jednom zauvek, Nerzin je krenuo protiv vremena, protiv njegove privremene »istine«, odrekavši se sreće u braku (Solženjicin dopušta mogućnost za takvo šta tek u uslovnoj situaciji — »da se nije rodio u Rusiji, ili da se nije rodio tih godina, ili da nije bio takav«) da bi zasužio pravo da od dečakih godina »čudnim slušom« sluša nemu uzbunu čovečanstva — »sve žive zvuke, jauke, krike, dozive, vapaje stradalnika, koje je neprekidni uporni vetar odneo od ljudskih ušiju«. Junak Solženjicinov je, dakle, posvećen »tamanu ljudskog gnjeva i očala-nja, i on želi u toj svojoj misli da istraje, da istinu okusi do dna, opredeljen za »put mora«, što dalje od baruštinje i čamotinje prividno mirne i ustaljene svakodnevice; možda je koncept ovog lika najbliži kodeksu samog Solženjicina, koji se kao umetnik opredelio za put rizika i samoodricanja. Kao Solženjicin, i on, proučavajući život i knjige, nastoji da im »pričiče presudu« i da svoje mišljenje »naniče drugima«. Aktivni, neurastenično samopozitivovani Nerzin daje boju čitavom romanu, me-

KNJIŽEVNE NOVINE

GLUMCI SU STIGLI, KNEŽE

Dubrovačke letnje igre

ILUSTROVAO: ZUKO DŽUMHUR

uz put konavljanska vina i pljučkali košice maslinke u more, a čitav svet je najzad izgledao kao mesto na kome se ipak ponekad može pristojno živeti.

Tačno u ponoć, zapevali su dubrovački Trubaduri ispred Svetog Vlahu. Bilo je pravo ču-

do kako su ti momci uspevali da pevaju i igraju u svojim pretoplim kostimima. Njihov šef Djelo Jusić, rekao mi je posle koncerta da se osećao kao da »peva obučen u finsku saunu».

Sada tek razumem koliko su festivali lepa

stvar. Tek mi je sada jasno zašto se, zajedno sa De Golom, kritičar »Politike» Milutin Colić onoliko ljutio na nedavnu francusku revoluciju, koja je tako grubo preklinula filmski festival u Kanu, čiji je bio gost.

Ipak, od festivala su jedino lepši festivalski prijemi, na kojima vi vraćaru date u ruku pozivnicu, a on vam dozvoli da pijete do mile volje i izbliza gledate čitavu gomilu slavni osoba, koje se trude da izgledaju još slavnije nego što jesu. To sasvim liči na priču o onom Ličaninu, koji posle prve posete pozorištu u životu, odgovara na pitanje »Šta mu se najviše svidelo?» rečima:

— Najviše mi se svidelo ono na izlazu, kada daš dvije banke, a oni ti daju odličan zimski kaput!

U Dubrovniku postoji profesor koji se čitavog života zalagao da njegov grad dobije i »Zimske letnje igre». Sjajna ideja!

Zaista, ima nešto u ovim igrama, što čini da ih se sećamo i u onim vlažnim zimskim mesecima kao izgubljenog raja. To je izvrsna vrsta sreće što ste živi, što još uvek ima dovoljno lepih devojaka kojima dobro stoje prekratke suknje, što se zastave lepršaju na vetru i što se na plažama gube sve razlike u nacionalnosti, političkoj pripadnosti ili bogatstvu. Najpametniji esejista u kupaćem kostimu ovde može da izgleda veoma glupo, a najveći tragičar — komično. Najmoćniji čovek postaje nemoćan i smešan pred ovim prizorima sreće, jer ne može sve da ih poseduje. Ključ za ljubav prema ovom festivalu jeste mladost i spremnost da se ludirate. To je ono što i privlači svakoga leta šaroliko glumačko, literarno i novinarsko društvo, koje i ne primećuje da počinje zajedno sa festivalom stariti ulazeći u svoje zrelo doba. Dubrovnik — to je neka vrsta produženog detinjstva.

Što se tiče dramskih predstava — one i ove godine liče na dramatizovane lekcije iz sedmog razreda gimnazije. Ponovo se osećam da ponavljam taj razred, jer su mi uši pune Šekspira, Džiča i Kalderona de la Barke (Kalderon de la Camac). Verujem da će Dubrovnik uskoro postati vazdušno lečilište za one koji mrze modernu dramaturgiju. Zaista, u njemu se čovek oseća tako nevinu, gotovo kao Indijanac pre Kolumbovog otkrića. Imena Pintera, Olibija, Szigala, Joneska, Beketa, Adamova, Vajsa, Mrožeka i ostalih neće ni ovoga leta uznemiriti muzejsko spokojstvo klasično nastrojnih uživača. Kao što su španski filolozi dolazili pre rata u Sarajevo da izučavaju jezik Sefarda, koji su svoju domovinu napustili u šesnaestom veku, očuvajući jezik toga vremena, skriven u uskim sokacima i avlijama, tako svaki onaj ko želi da izučava muzejsku dramu, može slobodno doputovati u Dubrovnik da uživa do mile volje u zanimljivim obrtima vila i pastira. Gospođa Meri Džekins oštro se usprotivila ovoj moćnoj oceni, rekavši da ona dole u Minesoti nikada nije videla ništa slično i da je sve »vanderful» što je i izjavila listu Matice iseljenika, prilivši dva dolara za bojenje dubrovačkih zvona, koja su već sva pozelenela od starosti.

No, dubrovačke don žuane svakako više zanimaju priredbe folklornih trupa i horova, jer tih večeri grad preplavljuje muzikalne pripadnice lepšeg pola. Zbog toga svakako najveće interesovanje vlada za koncert američkog zbora »SARAH LAWRENCE COLLEGE», mada neće biti najlakše izdržati vokalne kompozicije Koplanda i Spiegelmana.

Uostalom, sve što sam ispuštio da napišem, narcrtao je naročito za ovu priliku Zuko Džumhur (uhvaćen između dve limunade) koji toliko obožava festivale da zbog njih ležuje sto dvadeset kilometara severnije od Dubrovnika.

Gotovo da zaboravim: u jednom sasvim malom bifeu, koji zbog toga što ima televizor nema uopšte publike, video sam, uz put, zanimljivu emisiju doktora Esada Čimića, koja se zove »Religija i nauka» ili tako nekako. Doktor Esad Čimić je u znojnu lica svoga pokušavao da utvrdi ima li Boga ili ga nema. Da Boga ima, dokaz je, između ostalog, i to što sam ja u Dubrovniku, a doktor Čimić u televizijskom studiju!

Momo Kapor

PRE NEGO STO VAM OPISEM šta se stvarno dogodilo u Dubrovniku posle onih Kneževih čuvenih reči: Podignite zastavu, igre počinju! — izgovorenih u mikrofon koji je pomalo kašljucio i zviždao, pre nego što to učinim, dakle, obavezujem se da tokom celog teksta neću ni jednom napisati sledeće reči:

kameni, blistavi, hiljadugodišnji renesansni, slobodarski, pozornica pod otvorenim nebom, živopisan, raspevan, visoki gosti, tradicionalan, internacionalan, jedinstven, spektakl i još neke druge reči koje obično ispunjavaju novinske prostore kada je reč o ovim jedinstvenim, tradicionalnim, hiljadugodišnjim, živopisnim, raspevanim, spektakularnim igrama, koje se izvode na otvoreni pozornicama renesanse pred visokim i srednjim gostima.

Upravo smo sedeli ispred Gradske kafane, nad onim tako tipičnim mediteranskim »Turborg» pivom, kada nas iznenada oteraše kelneri. Tada se setismo da u džepu imamo pozivnice za otvaranje Letnjih igara. Na mojoj je pisalo: VASE MESTO JE NA POČASNOJ TRIBINI. To napominjem samo uzgred, jer još uvek ima osoba koje smatraju da mi je mesto na jednom manje dekorativnom i udobnom mestu. Čovek treba, dakle, da doputuje čak u Dubrovnik da bi saznao koje mu mesto u životu stvarno pripada.

Stradun — ta najveća baletska sala na svetu, obasjan bakljama, ličio je na Nojevu barku, u kojoj su od bioloških vrsta bili najbrojnije zastupljeni ljupko izgoreni Česi, glumci, radoznali Dubrovčani, novinari, penzioneri i daktilografkinje iz severne Bavarke. Radio-televizijska Zagreb, koja je čitav spektakl prenosila direktno za INTERVIDENIJE dobila je tako potpuno besplatno najveći mogući broj starišta.

Najpre je jedan simfonijski orkestar, potpuno ošamućen od sunca i, pretpostavljam, vina, pokušavao da makar i u jednom trenutku odsvira istu notu neke potresne klasične partiture, od koje su golubovi smešteni pod krovom Svetog Vlahu padali istog časa mrtvi. Zatim je Knez dozvolio glumačkoj družini održavanje predstava tokom celoga leta, i, mada rođeni Dubrovčanin, bio je ipak toliko taktičan da im nije unapred tražio boravišnu taksu i lične karte. Visoke goste u publici bilo je lako već na prvi pogled otkriti: okruženi morem majica, oni su se preznajavali u tamnim odelima. Super egzaltirane vile iz »Grizule» zatrčale su se prema milicionerima koji su zadržavali oduševljenu masu i zasule ih cvećem, na šta je vaš izveštač zažmurio od straha. Međutim, nije se ništa dogodilo. Zvonila su zvona, pucali topovi, padale laticе cveća, a Česi panično tržili na svojim svetlomerima poziciju za noćno fotografisanje.

Ali, ruku na srce, zavrešetak otvaranja, ono tako dirljivo pevanje himne »O lijepa, o draga, o slatka slobodo...» zaista je učinilo da zaboravimo na prisustvo televizijskih kamera, redara, ulaznica i festivalske publike. U gotovo nepomičnoj julske noći glasovi hora kao da su pomagali da ovaj stari grad iznenada spere sa sebe naslage turizma, koketerije i snobizma i da na čas postane pravo ljudsko čudo, grad po meri čovekovo, koji će nas dovlačiti kroz svoje kapije i onda kada postane mo stari.

Posle ovoga, festival je naglo eksplodirao! Italijanski pirotehničari bacili su u nebo iznad Porporele nekoliko tona raketa, koje su im preostale iz rata, i taj bleštavi vatromet podseti me snažno na vatromet duha Ostoje Kisića (O. K. — videti moj neobjavljeni esej »Pohvala ludosti«, strana 365, fusnota).

Trčali smo kao ljudi pod tim iznenada pošasavelim nebom kroz ožnjenu gužvu, ispijali

godina, otkrije »jedan jedini put ka neranjivosti: ubiti u sebi sve simpatije i odreći se svih želja», Grigorij Abramson (povučen u svet knjiga), Gerasimovič (povučen u jedinstvu sferu spasenja — u ljubav prema dalekoj ženi). U istoriji svakog od ovih likova ponaosob stalno se proveravaju veštice važne misli o moralu ljudi i društva, o idealu ljudskog postojanja; u ovom istorijatu koncepta prinudne žrtve i dobrovoljne herojske žrtve posebno se ističe mesto potomka dekabriste, slikara Kondrašova-Ivanova, koji svojim prisustvom još jednom i u domenu umetnosti anonsira neprekidnost starog dekabrističkog ideala u vremenu i težnju da se u području idealističkog individualnog prilaza životu obezbedi misao o prednosti ljudi snažna duha nad kolicijama gluve svakodnevice.

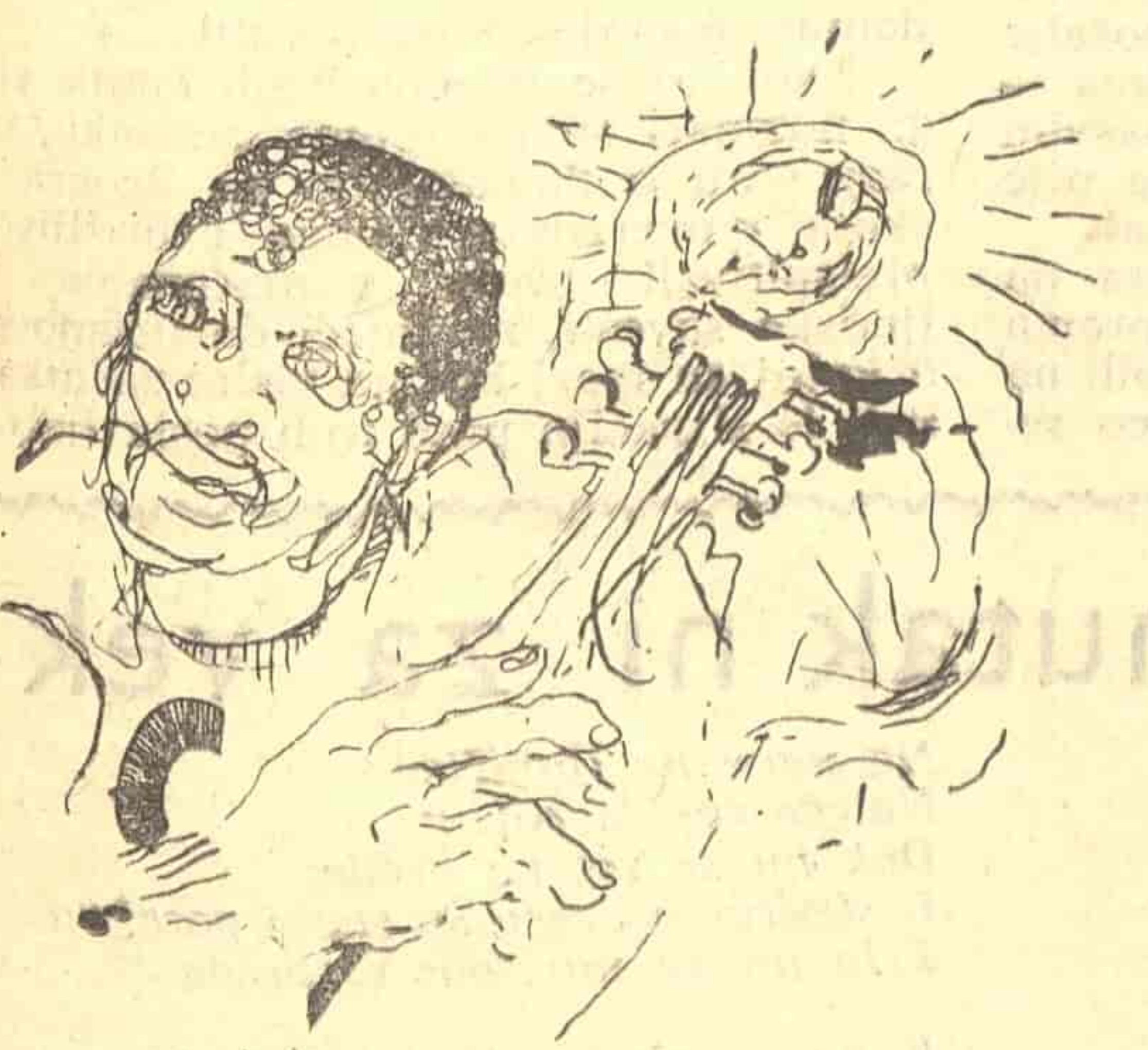
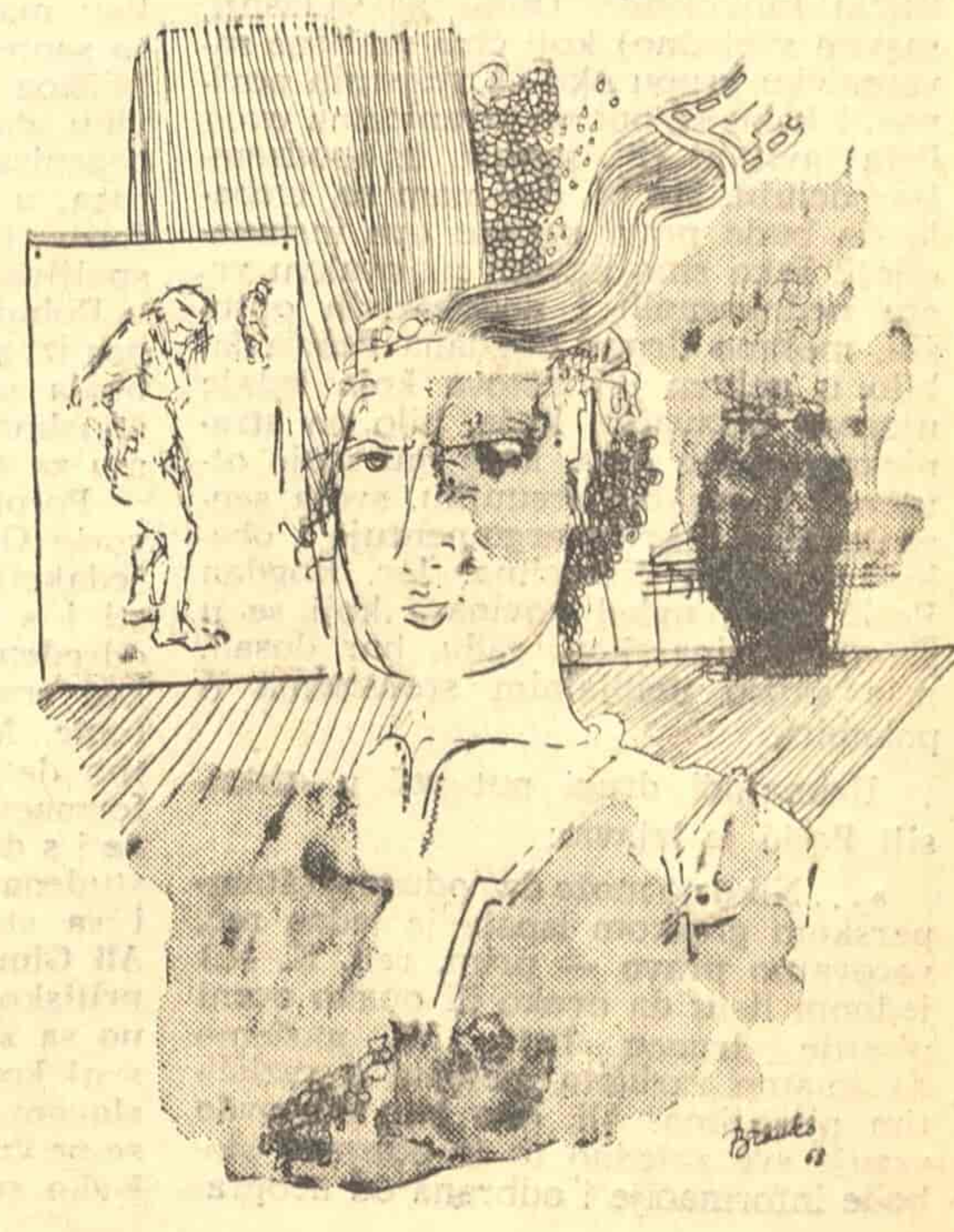
Ma koliko trijumfalan bio pohod zvaničnih nosilaca života na snažnu individualnu misao, on ipak protiče u znaku vernosti lažnom miru svakodnevice, koji se predstavlja kao socijalni mir. Solženjicin ruši ovu shemu (koja postoji i kao shema umetničkog pristupa životnoj materiji) na najbolji način: upravo u kretanjima svakodnevice pristalica staljinjske birokracije i poslušništva trpe poraz, jer poslušništvo nije obavezna vrlina ličnosti iz toga tabora. Ako su gospodari svakodnevičkog morala sam Staljin (između ostalog, o svom sedamdesetom rođendanu silno pokoleban u svom miru i svojoj pobedi vestima da se neko — Tito — osmelio da govori o drukčijem putu u socijalizam!), visoki birokratski dostojanstvenik, državni tužilac Petar Makarigin (dobitnik — dvostruki — ordena Lenjina), kandidat za njegovog zeta Aljoša Lanskoj (kritičar, karijerist, licemer) — iz istog kruga se iznedravaj i njegovi protivnici, od poštenog inženjerskog kapetana Sašova, do logorskog poručnika Nadelajina (svetnog da su logoraši — bolji od njega) i Makariginove kćeri Klare, ženske Neržina i Nehljidova, koja u finalu romana, u atmosferi groznice rešavanja nagomilanih problema, napušta svoj svet i priklanja se nezavisnosti Neržinove filozofije. Klara Makarigin, kojoj je oči otvorio pogled pun mržnje radniče što je u domu njenog oca (sarađeniog manuelnim radom logoraša) prala pod, nasled-

nica je one svetle linije u ruskoj literaturi, koja je započela dramom Ostrovskog »Oluja» i održavala se realnim životnim akcijama velikih ruskih žena od dekabrističke do oktobarske ere. »Svetlost u tami» ovog puta je oseñjena visokom poezijom određene individualne akcije, koja otvara granice svakodnevice i omogućava da se njen lažni moral osveži vetrom lične ocene i ličnog otpora. Roman se završava dramatično — odlaskom Neržina i drugova u logore Oj-Mjakona i Dzekazgana, prizorom »etape» prema kome je svedočanstvo Dostojevskog obična »lakirovka»; Solženjicin namerno zgušnjava ishodne linije dela (u samom finalu, vozeći se automobilom na hokej utakmicu na stadionu »Dinama», dopisnik francuskog »Libersona» primeti uredne furgone sa natpisima »Viande, Flesch, Meat» i zabeležio u svojoj notes: »Na moskovskim ulicama često se sreću automobili-furgoni sa namamicama, vrlo čisti, besprekorni u higijenskom pogledu. Mora se priznati da snabdevanje glavnog grada odlično funkcioniše», — dok je čitaocu jasno da su u tim urednim i čistim furgonima logoraši!) kako bi postigao snažan satirični efekat, nagoveštavajući time da put Neržina neće biti lak. No to što se ovom putu pridružila predstavnica »drugog sveta» olakšava čekanje na isкупljenje žrtvovanih u vremenu i na prodor njihovog dostojanstvenog i zaboravljenog viđenja.

Oni koji umetničkom delu prilaze sa političkim merilom (kako je to izraženo u nedavnom redakcijskom članku »Literaturne gazete», prema kome je Solženjicinova knjiga paskvil protiv sovjetskog društva) otkriće u romanu »U krugu prvome» nepoželjnu literaturu, koja suviše resko opominje na nagomilane i nerešene probleme socijalističkog društva. Oni drugi, koji politička merila podređuju merilima umetničkim, prihvaćuće Solženjicinov roman kao snažan dokument o vremenu čije se reperkusije nisu prepustile prošlosti, kao vrsnu studiju optimizma u prinudnoj strahovladi lažne svakodnevice, kao zaslužan nas'avač najboljih tradicija ruske realističke i humanističke literature, dopuštajući mogućnost da je knjiga mogla biti napisana izmenjenim postupkom, koji bi na tolstojevski način držao u životu ovu danteovsku pozornicu ljudskih otkora i nadanja. Ova dvojnost prihvatanja odnosa

odbacivanja Solženjicinovog dela obeležena je razlozima koji su utoliko jasniji što je roman »U krugu prvome» veoma angažovana knjiga. Solženjicinova opsesija logorskom temom, kojoj se ponekad upućuju vrlo oštre zamerke, imaće svoje opravdanje sve dok postoji bojazan od utvrđivanja pravog stanja stvari u socijalističkom svetu i dok se održavaju pogledi ponikli i oživotvoreni u staljiniskom vremenu. Roman »U krugu prvome» ukazuje na pravac prodiranja drugih pogleda, koji, po našem mišljenju, ne mogu naškoditi literaturi i životu pišćeve domovine, jer je misao o bezličnosti čovekovog života oduvek bila jedna od najvažnijih misli-pokretača svekolikih ljudskih strēmjenja u svim vremenima i socijalnim porećima.

Milivoje Jovanović

šajući se u sudbine mnogih drugih ličnosti, sve do pružanja podrške privremeno posustalim (njegov uticaj na dvojnički formiranu fil-guru mladog Ruske Doronjina!) i grčevitog apela, uprkos okolinosti da ga u finalu romana, u logoru, očekuje samo najgore, za istraživanjem, u svakom časku vremena i svakom području dejstvovanja usamljene ljudske vesti i savesti.

Neržinova figura određuje nivo moralne čvrstine i drugih zatočenika staljiniskog instituta u Mavrinu. Na istoj moralnoj razini sa Neržinom su germanist Lev Rubin (kaznjen zbog tolerantnog odnosa prema neprijateljskim zarobljenicima u ratu), inženjer Dmitrij Sologdin (veliki konstruktor-pronalazač, »tolstojevac u pravom smislu reči, za koga se »velike ideje radaju isključivo prosvetljenjem usamljenog mozga»), Andrej Potapov (optužen da je vreme rata »prodao» Dnjeprges Nemcima, za vreme rata »prodao» svoj život čovek koji je »i život žene, kao i svoj život bacio na nezasiťnu lomacu tih godina», heroj koji nije dobio nikakvo priznanje što je 1945. »ukrcan na sovjetski desantni tenk... sa automatom upao u Berlin»), matematičar Čelnov (za koga je san da, posle osamnaest logorskih

GDE smo i KAKO smo

Nastavak sa 5. strane

meri decenijama, najavljujući se poput signala sa broda koji je, u mrkloj olujnoj noći, u opasnosti, kako nailazi kataklizma, sveopšti potop, vreme disharmonije i atomizacije u kome situacija akademizmi koji insistiraju na harmoniji padaju u nepovrat. »Lud, strašan i vječit« haos jasno je i upečatljivo sugerisan literaturom Krležinom, i ako ista postoji u tom kalendaru ratova, gladi i kaznenih ekspedicija što bi valjalo zadržati, upamtiti, sačuvati, to je upravo onaj tren sećanja i jesenje harmonije kad osjećam atome kako se seću. Snažno afirmišući »raspelo vlastitog nesavršenstva« modernog čoveka, on mu je dopustio da se na stotinama i stotinama sranica brani, da se bori, da odstupa od svojih vlastitih navika, kompromisa i poraza.

Nedavno je primеčeno kako »Krleža deli sa Valerijem nepoverenje prema nasledenoj povesnici, i on drži da su knjige istoričara više ili manje uspela literatura, subjektivna i nepouzdana« (Ivo Tartalja). Nadnesen nad ovaj nejasni, ilirski reljef, nad datume barbarskih, slovenskih najezdi i infiltracija u svet klasičnih predela i prastarih bazilika, Krleža je, temperamentnije i vehementnije od bilo kog našeg istoričara, imao razumevanje za kompleksnost pojava koje su se, u istorijskoj vertikali javljale na umornom tlu nekadašnjih rimskih cesta, provincija, termalnih kupatila i vinogorja. O tisuću i jednom ratu ovog podneblja govorio je patetično, povišenim glasom, još jednom odstupajući od sheme katedarskog, rashladjenog, seminarskog štiva. Ali i tad, kao i uvek kad mu je to bilo moguće, on je sledio svoj rani zapis iz 1916. godine o tome kako je čovečanstvo »još uvijek jedno veliko dijete« i kako »čitati historiju znači indiskretno zaviriti iza kulisa ove dječje sobe«. Pomerajući dimenzije i utvrđenu hijerarhiju vrednosti, zadržavajući podrugljiv a bogme i krajnje ironičan pokatkad stav prema građanskoj i šoviništkoj rasveti tih naših ranih vekova i mrtvih kraljeva, Krleža nije propuštao da se bori i izbori za komponentu plebejskog, profanog, vedrog i dionizijski suncu okrenutog duha: »Nedje daleko vani, u slobodnom pejzažu igra kolo i čuje se frula Velikog Pana, koji na ovim freskama pjeva svoju staru pjesmu, te prema tome nije umro između Korčule i Hvara, kao što nam to priča stara legenda«. U miopiji srednjeg veka, kada su za ovo tle bili tipični »rat i ruševine, dim požara i baruta, uz pogano urlanje derviša, isusovaca i kaluđera«, on je kao veliko odstupanje od kanona nailazio na tragove našeg stvaralačkog duha i naše tako tvrdoglavo postavljene treće komponente, koju on razmatra pre svega kao određenu, često visoko razvijenu svest o sebi, svom vremenu i svojoj misli u ovom konglomeratu civilizacija i suprotnih interesa. Stoga pitanje »Gdje smo i kako smo, danas, koje je postavljeno prvom rečenicom briljantnog esaja »Illyricum sacrum« nije samo početak jednog monologa o tome kako smo stasali i kako smo plovili na pučini ovih desetak veko-

va, već jedna naglašena potreba da se čitava naša civilizacija situira u vremenu, ambijentira u podneblju, ostvari u pravednom vrednovanju koje pre svega teži ka istini.

Upoređujući i predimenzionirajući mnoge karakteristike sredine i vremena, Krleža je nadahnuo zaoštrio odnose, ispoljio razlike, razobličio laži i svakojake tlapnje. Naše putnike koji, poput Matije Nenadovića i Jurja Križanića, plove u daleku severnu zemlju, noseći u sebi dojam malog, ugroženog naroda, naš Brabant koji se, u grosovskom preseku umetnosti Krste Hegedušića, pomalja iza podravskih prilika i neprilika, Renesansu, sa plebejskim, glasnim smehom Držićevim, migrene i Aretije, Filipe Latinovića, tu, kako je rečeno, našu braću, romantične drame i zastave što se u Zastavama vijore u svojoj složenosti i u svim svojim protuslovljima, levičare i polemičare, biskupe koji snivaju toskanski san i tribune koji završavaju u ludnici, solilokvije i dialektičare, gluposti i karijere, naše nesloge i bune, sve je to Krleža izuzeo iz sive hronologije istoričarskog, kabinetnog poslovanja, nadahnuvši ih jednom višom merom energije, ali i fenomenalnom pokretljivošću čitave te oživljene materije koja na njegovim stranicama ima svojih pet minuta. On je, kao što je rekao za jednog pisca, »iz golemog apsurda tog cijelog određenog i za jednu materijalnu relaciju povezanog života, intonirao velike lirске perspektive, koje su žive i koje postoje intenzivnije od same te materije iz koje su rođeni«. Ne beletristika, nego istina sama, zaoštrena, bolna, neumoljiva, to je zahtev koji se, uvek u naponu sintakse Krležine, javlja kao okosnica, kao poriv.

Upravo stoga što je na svom književnom putu polazio od razobličavanja laži, ispisujući »Jednu dekorativnu laž« i »Hrvatsku književnu laž«, on je tu magičnu, integralnu, svestranu istinu doživao kao onu drugu obalu. Onu kojoj se stremlji u tamnim, glubim, krvavim noćima, kada Petrica Kerempuh stoji pod galgama, Križanić gubi pamćenje u Tobolsku, Fran Galović — poput Zlatka Gala — gine u austrougarskoj uniformi, Svetozar Marković trune u zatvorskoj memli, Matoš stranstvuje daleko od zavičaja, a Sterija zuri u vračko blato, vidovit i zgranut nad filistaraskim, tamnom utrobnom društvu. Situirati sebe i celu jednu civilizaciju u takvoj jednoj noći, na takvom jednom razmeđu, to je takođe bila i ostaje iedna od bitnih funkcija Krležine reči. Kaže Isidora Sekulić: »Miroslav Krleža je sam sobom olimpijsko takmičarsko polje, i sam sebi Pindar«, i sve što pred svog sadašnjeg i budućeg čitaoca donosi sa svojih mnogobrojnih izleta u Rusiju, Koprivnicu, Mađarsku, Blitvu, beogradske palaše Protinog vremena, Srbiju na istoku Markovićevo viđenja, Albaniju Dimitrija Tucovića, na Harmicu Senoinih romana, na Grič Matoševu lirike, ali i u svet Prusta, Rilkea, Adija, Krausa, Grosa, Goje, Vojnovića, Babića, Đalskog, kao i tolike druge svetove, saopštavano je i u ime rafinovanog, dinamičnog odstupanja od uobičajenog pogleda, od dokoličarske

sheme, od podatka koji samo to hoće da bude i ostane. »Mi se krećemo na jednom balu pod krinkama, na jednom konstantnom karnevalu smrti«, i ovaj pisac, među najvećima koje smo imali i imamo, »treska o zemlju svojom literaturom i poezijom kao onaj Arapin u pustinji biserom, jer je žedan sasvim drugog« (Isidora Sekulić), jer je žedan predela ljudskim likovima naseljenih, jer nezaustavljivo beži iz sfere diluvija, neznanja, ograničenosti upravo tih naših malih sredina o kojima je pisao saučestvujući u njihovoj nikakvoj stvarnosti, budan i nemiran.

To što Krležina dela tako često, svom svojom specifičnom težinom, izmiču razmatranju bukvalno sociološkom, to nije mana, to je izuzetna vrlina tih ostvarenja koja žive punim životom nezavisnih struktura koje nikada i nikada ne treba shvatiti bukvalno, na prvotranisiji čitanja i razumevanja. Specifičan akcentat Krležin, naglašenost pojedinih detalja ili dimenzija, ekspresionistička, često vizionarsko impresivna slika koje ne mari za sitne proračune i jeftinu kombinatoriku takozvane socijalne literature, brzometnost asocijacija, stil karakterističan i bogat, sve to dozvoljava da se govori o odstupanju kao velikoj, neporočnoj magiji njegove umetnosti. U zapaljenoj paleti Krležinih utisaka i struktura sve se povija pred naletima snažnog, odista plamenog vetra koji, još od onih oktobarskih dana,

Dr Draško Ređep

ne prestaje da pokreće visoka jedra njegove imaginacije. Ambivalentna, jer uvek talentovano pisana i nadahnuo ostvarivana, Krležina literatura sa odlaskom u taj svoj sopstveni predio misli i senzibiliteta računala kao sa vlastitom stvarnošću. U svakom od Krležinih junaka, u Lauri jednako kao u Leoneu, u Nilsenu isto kao i u Buonarrotiju, u Aretiju kao i u Križaniću, tinja plamičak te iskonske, duboko u biću postavljene potrebe za odlaskom, za dalekim, velikim morima, za prostranstvima u kojima nema granica ni sitnih statičkih mera. To je ta njihova jedina, tako često proćerdana šansa koju snare bez prestanka noćima, i na koju su oslonjeni svom tegobom svoje lične tragične situacije. I to je, u isti mah taj neposredni poriv koji karakteriše čitav Krležin podvig. Nije on bio iznad tih ratova koji su protutnali ovom zemljom, niti iznad svih tih okolnosti koje su vukle onamo gde povratka i progressa nema, ali je izuzetnom snagom sopstvene hrabrosti bio u isti čas i u stvarima i iznad njihove prizemne pojave. Anticipirajući vreme budućeg, Krleža je nastojao da dramatičnim akcentovanjem, dakle ponovo svetlim, smešnim odlaskom od uštogljenog reda malih podataka i sićušnih saopštavanja faktografije, tu bogatu transverzalu naše i evropske prošlosti postavi u istorijsko vreme, dakle ponovo u svoj vlastiti trenutak. Odlazak za Krležu nikada nije bio i napuštanje tog takozvanog malog militea koji je, sa suznim poentama, romansirala naša literatura. I kao što je za čitavo naše tle i mnoge pozitivne kontinuitete te naše kulture i umetnosti, no Krležu, karakteristično upravo to što se razvijala uprkos mnogobrojnim vojnima, konfuznim političkim situacijama, snažnim uticajima izgrađenih suvereniteta Istoka i Zapada, tako je isto i njegova vibrantna umetnost, sa zaista sveobuhvatnom skalom naših problema, nastajala uprkos ograničenim vidicima ove prizemne i jednosratne Panonije, jednog predela nazubljenog i u svojoj biti atavistički tamnog, poput Stradije Radoja Domanovića i Hunije Endre Adija.

Krležin odlazak u sferu više projekcije tih naših tema, do tada tako često profanisanih i neadekvatno tumačenih i vrednovanih, bio je, dakle, u punoj meri sinhronizovan sa čitavom prirodom njegovog temperamenta.

Preskočiti svoju sopstvenu senku istovremeno kad i trule plotove naših slobodnih kraljevskih gradova, i lažne kumire naše prošlosti, i vrzino kolo naših svakoiakih primitivizama i gluposti, to je bio prvi imperativ tog velikog i još nezavršenog odlaska u predelo koji nisu banalni, koji ne traju trivijalno, koji se ne ponavljaju. Odstupati da bi se autentičnije i bliže i bitnije kazivala istina o stvarima i pojavama kakve već nailaze u postavi ovog sveta koji nije geometrijski, odista, već tragičan kad i smešan u svojim nimbusima i navikama, to je ostala i dalje misao mnogih Krležinih struktura koje su kadre da nas svedoče i tumače u mnogim svojim trenucima bolje i svestranije nego bilo šta što je ovim jezikom kod nas napisano. Ovo je, dakle, i jubilej Krležine nemirenja sa srednjom, takozvanom tipičnom merom, sa ukusom mediokriteta, sa učma, pospanim tavorenjem dopadljivosti i povlađivanja ukusu čitalaca. I ovo je, još, jubilej ostvarenosti njegovog pogleda koji prodire do suštine same, do jezgra stvari, do istine.

aktuelnosti

Nastavak sa 2. strane

S druge strane, postojao je čitav niz pritiska pojedinih političara, pojedinih neformalnih i formalnih grupa, koji su se međusobno razilazili. Takvih pritiska je bilo mnogo i ja mislim da mi moramo da analiziramo taj odnos između redakcije i foruma: ko može, u kojem trenutku i za koga da zauzima stav. Da li je redakcijski kolegijum taj koji će zauzimati stav ili će se u njegovu ime negde drugde zauzimati stav i to naknadno. Od sveg onog zaklapanja da mi zajednički zauzimamo stavove nije ostalo mnogo. Jedan primer: odnos Socijalistički savez — »Borba«.

Otkriće Bogdana Pešića višestruko je značajno. Naročito je korisno za samu redakciju »Književnih novina« koja je tek iz Pešićevog izlaganja saznala kakve se sve sile nalaze u njoj i oko nje. Jedino što nije saznala, i u tome bi Pešić mogao mnogo da joj pomogne, to je: koji su to generali, ambasadori i politički funkcioneri (bivši ili sadašnji, sasvim svesjedno) koji čine maltene za-vereničku grupu oko »Književnih novina«, i kako se oni na stranicama ovog lista javljaju (ili, možda, iz »podzemlja« deluju, što bi, čini nam se, trebalo da bude pravi smisao ove insinuuacije)? Iako smo navikli na ovakvu vrstu nedokazanih i nedokazivih optužbi, molimo druga Bogdana Pešića da, bilo u nekom od listova koje izdaje njegova izdavačka kuća, bilo na stranicama našeg lista, koje mu stoji otvorene u svakom trenutku, svoja senzacionalna otkrića argumentuje i obelodani našim čitaocima. Jer, Bogdan Pešić uživa ugled novinara koji se u svome novinarskom radu, bar dosad, nije služio nelojalnim sredstvima u polemici.

Uzimajući drugi put reč u diskusiji Pešić je izjavio:

»... Niko ne može da oduzme (štamparskom greškom ispala je jedna reč, verovatno pravo — prim. red. K. N.) jednom listu da ovaj ili onako oceni pisanje drugog lista. Mi možemo da imamo različita gledišta o različitim pitanjima. Ali, ono što nas ovde vezuje sve zajedno to je odbrana slobode informacije i odbrana od neopra-

15 DANA

vdanih napada koji se vrši na štampu od određenih grupa.

Sa ovakvim gledištem Bogdana Pešića svako se mora složiti i zato izgleda u najmanju ruku neobično da čovek koji u načelnim pitanjima ima tako ispravne stavove, te stavove napušta kad je u pitanju njihova praktična primena.

ZIVOTA KAMPARELIĆ, urednik »Rad«:

»... Ovako, ljudi se dovode u nedoumicu, tim pre što su imali priliku da pročitaju tekst saopštenja ili da ga čuju preko radija, televizije, a nisu bili upoznatli sa sadržinom tekstova na koje se to saopštenje odnosi. Jer, naš list ipak ima relativno mali tiraž, ograničeni krug čitalaca, i saopštenje o ogradaivanju od čitavog niza stavova iznesenim u njegovim napisima koji se tiču studentskih demonstracija nanelo je redakciji znatnu štetu — i političku i materijalnu. Političku, jer je diskreditovalo redakciju, diskreditovalo list; materijalnu u tom smislu što je to saopštenje navelo drugove iz Republičkog veća SSJ za Bosnu i Hercegovinu da posebno upozore sindikalne organizacije na tekst saopštenja. Usled toga, u nekim mestima je, prema informacijama kojim raspoložemo, list spaljivan, uništavan (rasturač »Rada« u Doboju poslao nam je pismo kojim nas izveštava da je polovinu tiraža tog broja uništio, a polovinu vratio Opštinskom sindikalnom veću te molio da mu za taj broj ne šaljemo obračun).

Potpuno akceptiram ono što je govorio Glumac u vezi s tim da svakoj redakciji treba omogućiti da po savesti i s punom odgovornošću pristupi određenom poslu i da pritisak bilo kakve vrste može samo da je ometa u tome. Mislim da smo se složili i sa tim da je na štampu, na sredstva informacija uopšte, bilo pritiska i s jedne i s druge strane — i sa strane ulice, studenata ili nekih grupa sa fakulteta, i sa strane nekih političkih faktora. Ali Glumac nije rekao pod kakvim su pritiskom »Nedeljne novosti«, paralelno sa saopštenjem CV SSJ, objavile i svoj komentar o »Radu« i to pod naslovom preko cele strane »Vreme je da se ne čuti o otvorenim neprijateljima«. Kako su »Nedeljne novosti« mogle da

strpaju »Rad« zajedno s »Književnim novinama« i da napišu kako redakcija »Rada« nije mogla da oseti kakvom je silnom zabila nož u leđa radnika« (pod. red. K. N.)

Kamparelićevo mišljenje karakteristično je i zbog toga što ono, u prilično zaoštrenom vidu, postavlja i jedno od elementarnih pitanja novinarske etike. Kamparelić se zalaže za slobodu informisanja, za korektne odnose u novinarskoj polemici, za pravo redakcije na stav, ali, istovremeno, objektivno, obavlja selekciju tih stava. Po njegovoj logici neko ko je jednom osuđen, kriv je za sva vremena. Na osnovu ocena Gradskog komiteta SKS Beograda triju rubrika u »Književnim novinama« Kamparelić bi hteo da jednom listu za sva vremena oduzme pravo na javno delovanje.

A od svega je najzanimljivije to da Kampareliću nimalo ne smeta što su »Rad« i »Književne novine« svrstane u istu kategoriju sa jednim ilegalnim letkom koji nije izdao nijedan studentski akcioni odbor; a smeta mu što se nalazi u društvu sa jednim potpuno legalnim listom.

VLATKO VEŠOVIĆ, urednik Radlo-Beograda:

»... Mislim da ima mnogo razloga za šire političke zaključke, za šira razmišljanja o našem pozivu, novinarima, redakcijama. Bilo je mnogo događaja, mnogo detalja koji nameću obavezu da ih, ukupno uzevši, pobrobnije i svestranije proanaliziramo da bi suštinski shvatili određene postupke i reagovanja. Navešću, kao »Tanjug«, telegrafski, nekoliko tih detalja, ne upuštajući se, ovom prilikom, ni u kakvo komentarisanje:

— Odnos »Večernjih novosti« i »Rad«: Slobodan Glumac je ovde rekao da mi moramo da reagujemo na vradu novinarske profesije. Drugovi u »Radu« tvrde (postoji i pismena predstava Predsedništvu Udruženja novinara Srbije) da oni, kao novinari, nisu doživeli veću uvredu od one koju su im naneli »Večernje novosti«. Treba da jasno utvrdimo ko je tu u pravu.

— Odnos Socijalističkog saveza prema »Borbi« i reagovanja na »Borbin« komentar »Mlado žito i kukolja«. Ja sam u vreme studentskih akcija bio na putu po Hrvatskoj i Srbiji i mogu reći da je prilično rasprostranjeno mišljenje da je taj članak u priličnoj koliziji sa Predsednikovim govorom.

— Zabrana Javnog tužilaštva u Zagrebu, a čuo sam još u nekom mestu, da se prodaje onaj broj »Politike« u

kome je oštampnan studentski Akcioni program.

— Fotografija »Večernjih novosti« — strana kola pred Likovnom akademijom i podpis koji može navesti na zaključak: eto, studenti se povezuju sa špijunima. A radilo se o nekom javnom aranžmanu S. Glumac ambasade sa Akademijom.

Upadica S. Glumac — To su tumačenja. Na taj način nikad nećemo završiti.

Ja samo nabrajam da vidite kakvih je tumačenja bilo.

— Stav studenata prema redakciji »Mladosti«, čiji je inače novinar pokušao da se na sastanku Sekcije novinara kulturnih rubrika Srbije, kome su prisustvovali i novinari iz drugih republika, usvoji predlog da se pošalje telegram solidarnosti sa studentima — iako su na dnevnom redu bila sasvim druga pitanja. Pošto taj predlog nije prihvaćen, on je napustio sastanak.

— Istanje jednog novinara na studentskom mitingu koji je, prema tvrđenju dvojice kolega koji su bili na tom skupu, svoje izlaganje počeo re-

čima: »Sramota me je što radim u štampi koja laže«.

— Incident u »Borbi«, o kome je govorio drag Bogdan Pešić...

— Izjava člana našeg udruženja Mihajla Blečića u »Književnim novinama« da je bio napadnut i, kako on kaže, maltene uhapšen u »Večernjim novostima«.

— Izjava druga Mijalka Todorovića (koju je pomenuo Boža Novak) — »da je štampa odražavala konfuziju koja je postojala, a ponekad je konfuziju i stvarala«. Drug Čičovački je ovu izjavu doslovno zabeležio.

— Zahtevi da se smene direktori i glavni urednici, pisanje i zabrana »Studenta«, pisanje »Susreta« itd. ...

Kao što se iz navedenih citata vidi, novinari su na svome sastanku, u razgovoru o događajima na Beogradskom univerzitetu, dugo i brižljivo preispitali svoje profesionalne i ljudske savesti, nastojeći da ustanove u kojoj su meri bili na visini zadatka koji je situacija pred njih postavljala.

Ni za trenutak ni za vek

U popodnevnom času
Poslednjeg dana aprila
Na vrata zemlje kuca
Uvek drag gost Jožef Atila
U njegovoj glavi Dunav liči
Na prajtanog lava
Kuljaju vode bilje
Izmiču ledu čiči
Ni ovog puta svet se
Proleća ne lišava

Dosta je nade da se dariva
Dan na izmaku
Ravnica je u svom beskrajnu krije
Nada je za usta otvorena
U podzemnom mraku
Nada je krov zvezdane Panonije

Uklještena u procep sunca
Tisa pokušava da se izmigolji
Tajanstvo trnove ruže
Koja će se tek
U morskome čelu da raspupolji

Duvaju Humi Avari Sloveni
Neupućeni kažu duva košava
Kuljaju vode bilje
U najvećoj Atilinoj veni
Ni ovog puta svet se
Proleća ne lišava

Mauzoleji su košnice pune meda
Na zumbule na lale

Na nane na ljubičice
Naleće roj za rojem
Dok im se vrt ne preda
U stvarnom cvetu su samo poraženi
Telo im se mirisom raspreda

Kako su plodne ljudske kosti
Kada se u prah pretvore
Slično polenovom i njega
Pčele nose na svoje izvore

Sa zemlje raste mlaz kiše
Sa neba raste isto
Neizbežan susret začinjse se
U visini mog čela i miriše
Na pesnikovo srce koje gladno i čisto
Ne veruje ni u šta više

Jožef Atila pročišćen glađu
Uporno kuca na naše rane stare
Pita da li ima nade za mornare
Kada im je more progutalo lađu

Ni za trenutak ni za vek
Buđenje se ne stišava
Sluh nije ispunila pusta reč
Već saznanja odjek
Ni ovog puta svet se
Proleća ne lišava

Radomir ANDRIĆ

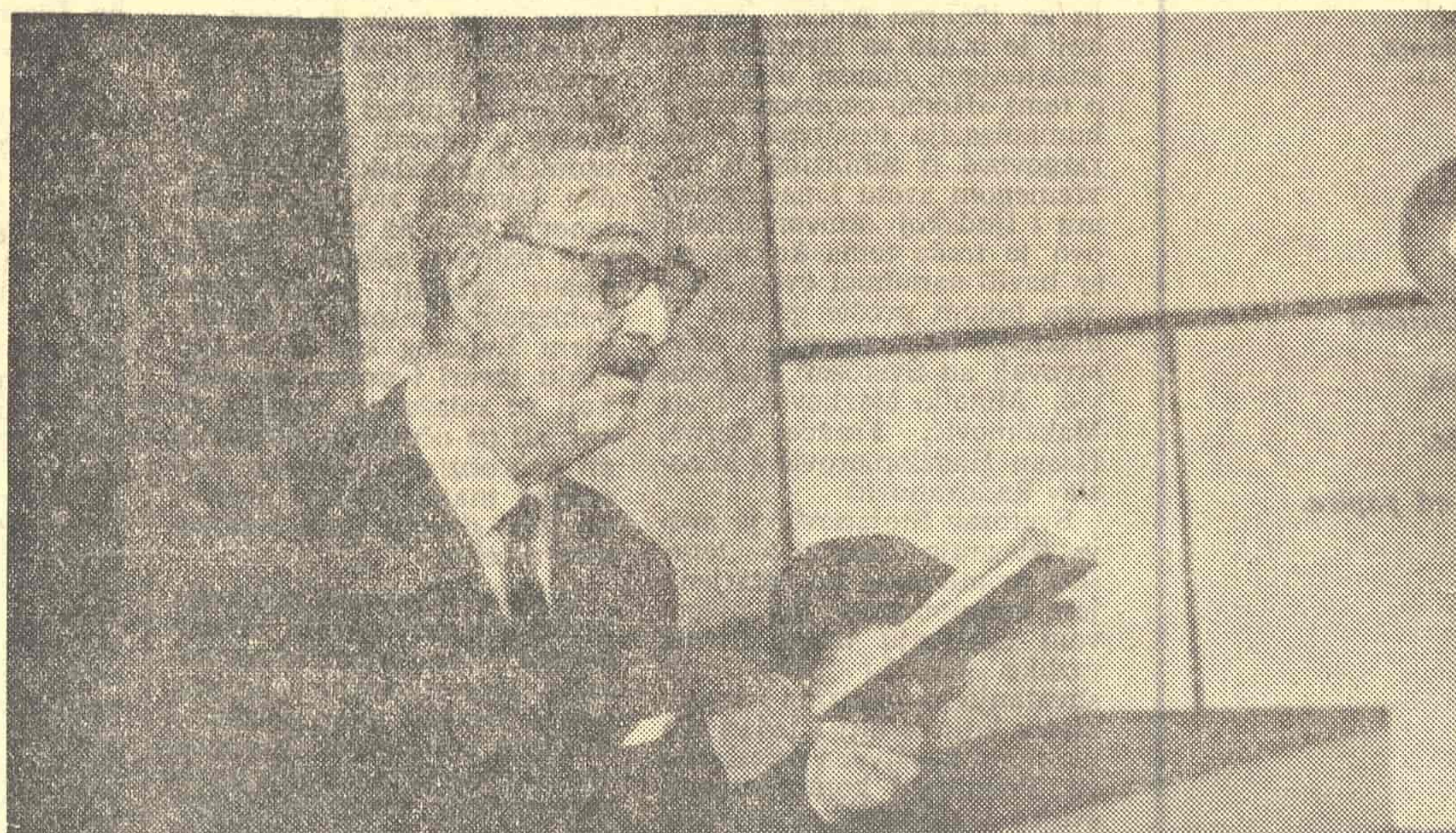
pesnik
senzualne

LJUBAVI

PRIPOVETKA VELJKA PETROVIĆA »Greh« ne spada u red njegovih najpoznatijih pripovedaka; sastavljači zbora i antologija obično je previdaju. Zahvaljujući pretežno orijentaciji Petrovićevih komentatora koji su najviše pažnje posvetili osvetljavanju nacionalnih i socijalnih tema u njegovoj prozi, »Greh« je ostao po strani jer sam predmet pripovetke nema nikakav »vanknjiževni« značaj. Pripovetka »Greh« duguje svoju izuzetnu, mada nedovoljno primećenu lepotu, samoj sebi, svom unutrašnjem svetu ozarenom sjajem jednog sećanja i žarom jedne mladalačke strasti. Tema ove pripovetke je izrazito psihološka, subjektivna, njen jezik je setan i čežnjiv, jezik trajnih i dragih uspomena; atmosfera je liriska, ekstatična. »Greh« govori o životu i čoveku bez velikih pretenzija, ali na način koji ukazuje na jedno, opšitije značenje. U ovoj pripovetki Veljko Petrović je izrazio veoma spontano svoje shvatanje ljubavi i žene, shvatanje karakteristično za njegovu opštu koncepciju života. U »Grehu« se izlio piščev najdublji doživljaj, čist intuitivni drhtaj; to je neposredna reakcija stvaralačke svesti, njen odgovor na mnogobrojna i haotična pitanja koja postavlja svet.

Pripovedač se seća jednog događaja pre dva deset godina. U jedan fruškogorski manastir, gde je boravio kao sedamnaestogodišnji dečak, dolaze iz Beograda, tada prestionice nezavisne Srbije, gospođa i gospodin Velicki. Zavidljen ženinom lepotom, dečak Stevan počinje da oseća silno uzbuđenje. Čitava pripovetka počiva na toj anegdoti. Ništa dramatično se neće desiti. Stevan će začuđeno i ushićeno gledati ženu, a ona, primetivši zanos u njegovim zapaljenim očima, koketno će mu se smešiti i pokušati u jednom trenutku da s njim započne ljubavnu igru. Ali, iako nema u »Grehu« ničeg osobitog, ako se zbivanja posmatraju spolja, ova pripovetka govori o radanju jedne strasti i njenom razbuktavanju, o doživljavanju ženske lepote, onda kada se ona prvi put uzbuđeno uočava i oseća, o reagovanju žene koja ispoljava svoje »večno-žensko« biće. Sve se tu svodi na igru pogleda, pokret glavom, osmeh, intonaciju. U atmosferi grozničavo i vreloj, u vreme letnje rascvalosti, raspljuše se u srcu Stevanovom jedna ljubav, pomamna, mučiteljska, razdražujuća, čulna i nesrećna. Stevanova strast koliko je čista toliko je i razarajuća, jer se plaši sebe same, jer se na kraju pretvara u nepodnošljivo stanje vrućice, u samoumećenje.

Ljubav je po shvatanju Veljka Petrovića ekstaza čula. Pripovetka »Greh« to najbolje pokazuje. Ljubav je u njoj lišena svake duhovnosti. Ona se pokazuje isključivo u oblasti telesnog. Čitalac zapaža samo pokrete i manifestacije tela. I Stevanovo ushićenje i koketerija žene samo su izraz probuđene telesnosti. Jaki erotizam prožima celu pripovetku. »Jednom je opet tako pustila da je gledam, kaže pripovedač; jednostavno mi je pružila, dala svoj profil, sa svim njegovim finim, kadifinim senkama i prelivima, da po volji objurim ludo klizavu, jedinstvenu liniju koja vrtoglavo pijano klizi od čela preko usana i brade do prsiju... Plave joj oči preli tamna modrina i težak blesak sunu iz dubine. Ja zadržah, telo mi opari vrela jeza, htedoh, a ne mogoh da se otkinem od

VELJKO PETROVIĆ ČITA STIHOVE UČENICIMA UCITELJSKE SKOLE U BEOGRADU

njenih zenica... Ovo je nešto zrelo, svirepo i presno, kao opojno, teško tropsko voće, sa svom slašću gustoga vina i s otrovom aromatične kuluće. Gospođa Velicki čija su mladost i lepota još jače izražene pored njenog bolesnog muža, sladostrasno je stvorenje koje se obesno poigrava sa ljudima u svojoj blizini. Videna očima pripovedača Stevana, ona je zanosna žena koja gospodari i ošamućuje. Njena pojava znači pravu svečanost za sve: muškarci je posmatraju sa oduševljenjem, spremni da joj služe. Svojim sladostrasnim krikotom koji neprekidno odjekuje, žena pokazuje obest, moć i čulno zadovoljstvo od života. U završnoj sceni pripovetke vidimo je u šumi, trijumfalno, kako sa jednog panja naređuje da svi oko nje kleknu i da opevu »Tebe boga hvalim«. Stevan pokušava da se otme toj erotskoj magiji, gromkim patriotskim frazama zaglušuje uzbuđenje svoga srca, muči se i rasplinje, zbunjen, opijen i ushićen.

Pojava mlade lepe žene kao trenutak retkog slavlja: to je slika sa kojom se srećemo i u nekim pesmama Veljka Petrovića. U pesmi »Na brodu«, susret sa lepom devojkom donosi takođe ushićenje:

U svojoj pompi, ko carica neka,
svesna svoje moći, ponosna i hola,
ko dočaran sanak vremena daleka,
stala je posredi našeg tmurnog kola.

I ko da nam žica sva gorčina nesta,
utruše stare i žestoke zlosti,
i mi uzbuđeno, priglasno se smesta,
blagujući u toj raskošnoj mladosti.

U pesmi »Erotika« ljubav se takođe definiše kao pijanstvo čula, kao trijumf telesnog,

kao pobjeda mladosti svesne svog kratkog trajanja i utoliko žešće i strasnije:

»Siši, iscrpi gramzivim usnama
Svu toplu rumen dečakova mi čedna,
Nek' padne pusta ravnodušna tama
I nemoć, šuplja, zimogrozna, ledna.«

Veljko Petrović je pesnik senzualne ljubavi i dionizijske koncepcije života. Ljubav je izraz opšteg životnog poleta i snage koji se pokazuju i na druge načine: kao osećanje gordog prkosa, prezira prema slabijima i malodušima, strasne privrženosti zemlji. Petrović nije ipak optimist: u pozadini njegovog dionizijskog osećanja života, čija je najupečatljivija manifestacija ekstatično shvaćena ljubav, nazire se umezverenost pred vremenom koje teče noseći čoveka u ponor. Ljubavna radost je kratkotrajna. Prizori sreće, u pesmi »Na brodu«, ili trenuci zanosu, u pripovetki »Greh«, javljaju se kao u magnovanju. Oni se tako iznenada pojavljuju i tako brzo prolaze da se mi pitamo: da li su se zaista i desila? To je momenat lirске čarolije na koju se nastavlja fizička ekstaza, kratka ali neobično jaka, i zahvaljujući njoj mi shvatamo susret muškarca i žene u svojoj putenoj stvarnosti. Ljubav je za Veljka Petrovića nešto munjevit i grozničavo, trenutno ozareno, radosno izronjavanje iz tame posle koga dolazi strahovito brzo do ponovnog pada u pomrčinu. Ljubav je krik tela, svetlost u oku, uzdah, vrućica, jedna isključivo iracionalna manifestacija koja je istovremeno i izrazito poetska jer sadrži ono što je u ljudskom biću spontano, samoniklo, prvobitno, trajno i najdublje.

Pavle Zorić

Susreti sa Veljkom Petrovićem

Nastavak sa 12. strane

kovima. A to je nešto više. Pod neumitnim i reskim njegovim oblicima krije se dubinska snaga ljudske lepote. I ona zrači iz tih mračnih dubina.

... Pre dve godine bio sam na proslavi sedamstogodišnjice Sopoćana. Čovek ne može da odoli divljenju tom veličanstvenom zdanju, toj oduhovljenoj lepoti i umetničkom poslanju u fresko-slikama. Ako mi zdravlje dozvoli, otići ću za života još jednom — da tu lepotu ponovo doživim. To treba razgledati nasamo, polako, sređeno. Ja imam običaj da tako postupam. Gledati nešto slično u gužvi je kao i ne gledati.

Snažnom koncentracijom i ponesenošću mišlju koja ga okupira, pomalo uznemiren, šeta po sobi, a pogledom kao da prodire kroz zidove ispred sebe. Čini nam se, vidi ono čega se seća i što želi da ponovo oživi i za sebe i za nas kojima želi da saopšti. Gledajući ga, putujemo tragom njegove misli koju brusi, spontano akcentujući ono što u njoj želi posebno da istakne.

— U toku drugog svetskog rata — kaže — bio sam izbegao tu, na petnaest kilometara od Beograda, u selo Slance. Bila je to prava džungla. Afrika, Tanganjika! Bilo nas je četrnaestoro. Sve intelektualci: četiri lekara, neki inženjeri, ja... Sakupljali smo se svakog dana u kafani. Jednom se lekar Najdanović obrati meni rečima: »Veljko, zabavi nas čime.« — »A gde si ti završio medicinu?« — pitam ga ja. — »U Beču« — veli on. — »A ti?« — upitao drugog. — »U Parizu.« — »A znate li vi sela kraj Beča i Pariza?« — »Kako da ne!« — odgovori Najdanović. — »O, pa da!« — odgovori ovaj drugi. — »A jeste li ikad bili ovde u Slancima?« — »Ne!« — odgovoriše kao jedan. — »Eto i ja nisam bio« — kažem im i nastavim: Mi znamo evropska sela, a naša, i to tu, na domaću Beogradu, — ne! Sram nas bilo! Eto, dokle smo došli. A onaj narod u Slancima nečist, zapušten, priljav, šugav, a naočito i lep. Dera imaju gliste i ne mogu da ih se otarase, žene uspravno mokre i od toga su im noge žute do kolena... Još nismo dovoljno učinili za taj narod, dugujemo mu mnogo.

Čika Veljko je sve uznemireniji. Sa nacionalnog osećanja njegova misao se prebacuje na sudbinu čoveka u savremenom svetu.

— Vidite, danas je stanje zabrinjavajuće. Svet postaje tesan. Ljudi se susreću, suočavaju, očešu jedni o druge, mršte, sudaraju, mrze i ubijaju. Pogledajte samo šta se radi na Istoku! A ljudi se tako brzo množe da to zabrinjava. Možda će hemičari i biolozi uspeti da obezbede sredstva za život ljudi veštačkim putem, ali će u svetu bivati sve tešnje. Znaete li, gusenice i skakavci navale i opustoše polja. Skakavci pohrle frontalno, u naslagama, zauzimate lokomotive i izbace ih iz šina. A ljudska stvarstvo lokomotive i izbace ih iz šina. A ljudska stvarstvo lokomotive i izbace ih iz šina. Nesreća je u tome što bezumlje počinje da vlada.

Posle ovog razgovora, zainteresovan šta je zabeleženo iz našeg razgovora, Veljko Petrović mi je 17. 9. 1966. uputio pismo u kome me poziva da odem k njemu da vidim šta sam to ja zapisao. Pismo doslovno glasi:

»Dragi druže Ognjanoviću, mnogo me zanima, zbog Vas, šta ste sve zapamtili i zabeležili od onog mog pričanja o svemu i svačemu, izazvanog Vašom simpatičnom pojavom i pozivom na kraj jako privlačna za mene, za koji se čak, iako neviđen, vezujem nekako sentiš, kako omladina danas kaže.

To je ne znači da ću pristati i na objavljivanje. Ja stvarno i čvrsto mislim: — Kad našu javnost, pa prema tome i naše društvo, ne interesuje moj rad, neće ga interesovati ni šta ja o nečem mislim.

Ali, razumljivo je: da nisam ravnodušan o tome šta je, iz jednog razgovora sa mnom, izvestan učen. kulturalan Srbin shvatio i utvijo, štaviše, i beležio.

Srdačno Vas pozdravlja pozivajući da mi dođete, u moj zapečak gde ćete rado biti dočekani, Vaš

V. Petrović

Odmah sutradan, 18. septembra otišao sam kod čika Veljka i pokazao mu šta smo zapisali Nedeljkiović i ja.

— Vi ste sigurno negde bili sakrili magnetofon! — reče mi pomalo ljutito, videći, kada je pročitao, da je zabeležena skoro svaka njegova reč.

— Zar vam ja na kriminalca ličim! — odgovorih mu kao što bih odgovorio bilo kome drugom da mi je to rekao.

prepišite na mašini i dostavite mi prepis na pregled (to ja obavim za 1/2 časa), pa tek onda u štampu. Nadam se da ćete biti zadovoljni. I fotos ćete dobiti.

Srdačan pozdrav od

V. Pa

V. Petrović
Ul. T. Drajzera 32
tel. 50971«

Kada sam otišao po obećani tekst, čika Veljka sam zatekao na terasi sa tetka Marom. Još sa ulice, videći ga raspoloženog, mahnuo sam mu rukom na šta je on odgovorio mahanjem svoje desnice. Čini mi se da sam istrčao k njemu lak kao perca, slobodan kao ptica. Dan je bio lep, sunčan, svetlost se rasipala po bregu prema njegovoj terasi na Dedinju i prelamala u brojnim staklima prozora stvarajući retko divan svetlosni prizor. Tetka Mara nas je napustila, ostali smo sami. Pokazivao mi je na školu prema svojoj kući i učenike čiji su se glasovi rasipali i dopirali do nas. Razgovarali smo o mladosti, o svemu onom što je lepo i dražesno, a posebno o prirodi i smislu za bliženje njoj i uživanje u njoj. Govorio mi je o posećenim javljanima u ulici ispred njegove kuće.

— Čitao sam, vi ste ih na jednom mestu dirljivo ožalili.

— Poseći drvo za mene je kao i poseći čoveka — podvlači.

Na njegovoj kapiji pojavljuju se novi gosti. Koristimo pauzu da uzmemo rukopis. On mi ga daje i, pošto njegovi rođaci stižu, polazim zadovoljan što se sve na kraju ipak lepo završilo.

Dao mi je kratki memoarski tekst »Koje sam stihove najviše zavoleo u mladosti — pitao me tako jedan dobar mlad pesnik«. Pošto sam mu tekst prekucao uputio sam mu jedan primerak na korekturu i pričekao da ga vrati. Posle dva dana dobio sam ga sa propratnim pismom sledeće sadržine:

»Dragi profesore, smesta Vam vraćam jedan Vaš prepis, s ispravkama. Samo se čine da su male, ali bi, ako ostanu i u štampi, kvarile tekst. Molim Vas, javite im tamo da pripaze na korekturu.

Srdačan pozdrav Vama i Vašim kolegama — Bgd., V. Petrović
27. IX 966.

Šaljući čika Veljkov tekst redakciji »Toka«, poslao sam im i svoj tekst o njemu pod nazivom »Uspravni Antej«.

Kada je bilo otkrivanje spomenika Jovanu Skerliću na Kalemegdanu našao sam se sa Dragonom Kolundžijom i uputili smo se tamo. Pošto smo imali na raspoloženju dvadesetak minuta svratili smo u kafanu »Dobra kapljica« da popijemo po čašu piva. Kolundžija mi se obrati pitanjem:

— Sta misliš, Ognjane, ko će od starih književnika biti prisutan?

— Ukoliko ne bude ometen, Veljko Petrović će neizostavno doći kad je u pitanju Jovan Skerlić.

I samo što sam to rekao, pogledah napole i ugledah čika Veljka i tetka Maru: sedeli su sa još jednim čovekom ispred kafane. Ugledavši nas, on usta i mahnu nam rukom da mu pridemo. Nisam ga video raspoloženijeg.

— Zahvaljujem Vam — obrati mi se — pročitao sam ono i odmah sam im juče (redakciji »Toka«) pisao da mi pošalju pet primeraka ovog broja.

Tetka Mara je za Kolundžiju i mene naručila kafu. Dok smo sedeli i popili kafu stigla je i pridružila nam se Mira Alečković. Pošli smo na otkrivanje spomenika. Tetka Mara je išla sa Mirom, čika Veljko je nas dvojicu uhvatio podruku i čekirao nam lagani tempo hoda. Razgovor je tekao prirodno o svačemu. Isprovocirali smo ga povodom Skerlića.

— Ni jedan od ovih koje ćemo sad videti na otkrivanju njegovog spomenika ni do pasa mu nije — kaže odrešito i ponosno. — Jedan je samo Skerla.

Posle toga čika Veljka duže nisam viđao. Stoga me je najviše obradovala i iznenadila njegova razglednica napisana 25. I 1967. godine iz Hvara, kratka i za mene veoma laskava:

»Vas i Vaše dobre čake mnogo pozdravlja

Vaš

V. Petrović

I sad su mi u živom sećanju svi ovi kontakti sa čika Veljkom. Kao da i sad čujem njegove reči i pratim njegove misli, pokrete, akcente. Prijatne su mi njegove grdnje, shvatljive njegove ljutnje, dragi njegovi osmesi i topla roditeljska savetovanja. Kad god ga se setim, oživi preda mnom njegova stasita figura i u mom sluhu zabruje njegove zvonke reči. Vidim ga kako se uzbuđuje, kako mu lako zaigravaju mišići lica, kako nervozno ustane i dostojanstveno prohoda, kako se smiri i promeni tok misli i intonaciju govora.

Dragutin Ognjanović

VINJETA U OVOM BROJU BRANKO CONIC

Mihalji Ladanji

Solo na bubnju

Pre no što u buntovništvu svojem onemoćam, —
pošto lava krezubog, olinjalog
više ne čuju i ne paze, —
hteo bih, moje dame i gospodo, da zaurlam
jednu junačku pesmu — pre elegija, pre jeseni,
kad, tarući nožni prst o prst u kaljavim cipelama,
u toplim predsoobljima stojim, zahvalna srca, —
jednu junačku pesmu, uz osobito poštovanje,
jer nisam se, dame i gospodo, rodio zato,
da plaćem o mesecu dražesne deveterce
koji će, po kancelarijama, ganuti činovnike, —
jednu pesmu junačku,
jer svet još nije službenicima pojastučen,
pukotine i rupe još ranjavaju naše ruke,
i mi, blatom zamešenim našom krvlju, zamazujemo
pukotine, — jednu junačku pesmu,
inače ću da se ugušim od napuđenih snova,
od daktilografkinja prestarelih.
Moje srce žudi da bude lav a ne pitomo zeče.
Jednu junačku pesmu!
A onda nek dođe smrt s pogrebnim trakama od papira.

(»Dobszóló«, Budimpešta, 1967)

Imre Gere

Neka tako bude

Ja kažem: da, neka tako bude,
nek kamen od meke pesnice bude,
nek prst podignut — oštar nož bude.

Ja kažem: da, neka tako bude,
nek mihod od mojih rebara bude,
nek od mog daha oluja bude.

Ja kažem: da, neka tako bude,
neka kolijevka jezik moj bude,
nek u njoj, gvozdenoj, sam plamen bude.

Ja kažem: da, neka tako bude,
nek mrtvac takav od mene bude,
takav — da življi od živih bude.

(»Fényem, feketeségem«, Budimpešta, 1967)

Moga konja potkova

Moj konj je izgubio potkov,
sav je sadnit po hrpu krotkom,
s vrata uca visi sve niže,
dozivam ga — ne rže više,
do zemlje je spustio glavu,
griva mu pomrčinom noći
bojadiše rošljivu travu.

(»Fényem, feketeségem«, Budimpešta, 1967)

Plava ramena

(Iz knjige »Gonič smrti«, posvećene Vijetnamu)

Kad gušterima otpada rep
i oni traže zaklon u travi,
kad starci očiju zapanjenih
zure i osluškaju u tišini,
kad izgleda tako da niko neće
nad zemljom pružiti zaštitnu ruku,
i gorki oblaci znoje se ognjem, —
tad se polako razmakne žbunje,
i plava ramena istupe na put.

Gdje opruge i uljni amortizer
ne ublažuju kundačni udar,
gdje su cijev i grubo otesan
komad drveta — ubojna puška, —
tu su i to su Plava ramena,
i ispod desne ključnjače blista
znak raspoznavanja: upala plava.

Kad izgleda tako da niko više
ne pruža nad zemljom zaštitnu ruku, —
oni istave izduben štit šaka;
kad tihi starci usredsređeno
motre i osluškaju u tišini,
kad gušterima otpada rep
i oni traže zaklon u travi, —
Plava ramena im ugaze put.
Plava ramena žive i množe se,
puška im je otac, i puška mati,
i ispod ključne kosti izbija
plavičast nabo, kao znamenje
svoga što je najbolje u čovjeku.

Andraš Šimor

Umjesto nekrologa

Ovi mrtvaci
ne čekaju papa
ni sveto opijelo.
Groblje njihovo
nije otrovana zemlja,
nije neprohodna džungla,
njihovo groblje,
to je mir molitvara,
neutranost opšta i lična.

Mrzim papir
i akcionarsku firmu zvanu Besmrtnost.

Al' šta ja mogu poslati? —
prokletstva nijesu topovi,
stihovi nijesu avioni.

Mrtvi brate moj,
koje riječi da ti napišem na papiru?

Umjesto tebe, sam kažem:
mrznju.

Za humaniste koji se prenemažu to je
neljudska riječ.
Ali ja ne znam riječi ljudskije no što je ova.

Ova riječ
tvom grobu pristaje; u novinama
bila bi najljepši nekrolog tebi.

(Iz knjige objavljene u Budimpešti 1967.)

Prevod Radovana ZOGOVIĆA

IZLOG
ČASOPISA

FILOSOFIJA

Homo oeconomicus i humanizacija društva

NASTAVLJAJUĆI tradiciju da u svakom broju donese bilo diskusiju bilo anketu o nekoj aktuelnoj temi, časopis Jugoslovenskog udruženja za filozofiju u svome četvrtom broju za 1967-mu godinu, broju koji je izišao sa izvesnim zakasnjenjem, donosi diskusiju o temi »Homo oeconomicus i humanizacija društva«. Posle razgovora o nihilizmu u savremenom svetu i nacionalizmu i ljudskoj univerzalnosti ovo je treća tema kojom su se bavili saradnici ovog časopisa tokom prošle godine. U diskusiji koja se vodila učestvovali su Svetozar Stojanović, Mihailo Marković, Ivan Maksimović, France Černe, Hasan Hadžiomerović i Miroslav Radovanović.

Svetozar Stojanović je svoje izlaganje posvetio temi »Od primitivnog ka razvijenijem komunizmu«. Po njegovom mišljenju treba praviti razlike između primitivnih shvatanja humanizma i komunizma koji će biti i jedan vid ukidanja društvene nejednakosti. Primitivni komunizam u svojoj staljinističkoj ili maocetungovskoj varijanti pretpostavlja krajnju uravnilovku, asketizam i različite vidove kolektivizma. Naravno, i taj primitivni komunizam daje samo iluziju uravnilovke, asketizma i kolektivizma. Nasuprot njemu razvijeniji komunizam se zasniva na kombinaciji preraspodele prema potrebama i prema rezultatima rada u kojoj postoji jedna razumna mera između čovekovih potreba i mogućnosti koje društvo može zadovoljiti. Naravno da i ovakvi principi mogu da dovedu do izvesnih deformacija i da baš takva preraspodela »racionalizuje« privilegije oligarhije koja upravlja tako stvorenim fondovima, kao i druge vrste parazitizma i rasipništva. Jer, socijalističkom karakteru raspodele, po Stojanovićevom mišljenju, ne protivreči samo uravnilovka, već i velike socijalne razlike. Marks se, na primer, zalagao za onaj način raspodele koji je bio uveden u vreme Pariske komune. A on se svodio na to da se plate svih javnih funkcionera dovedu na

nivo prosečnih radničkih nadnica. U »Državi i revoluciji« Lenjin je u potpunosti delio to Marksovo mišljenje. Tačno je da u jednom modernom društvu takav zahtev do izvesne mere može da bude neopravdan, ali ipak najveće nagrade za rad u socijalizmu moraju poštovati izvesne srazmere u odnosu na prosečan radnički dohodak. »Socijalistička javnost« zaključuje Stojanović, »zna da razlikuje one koji negiraju asketski egalitarizam svojom gramzivošću, pohlepom, besom i nalaženjem životnog smisla u zgrtanju stvari i novca, od onih koji se zalažu za bogatiji život, ali uz očuvanje skromnosti kao obzirnosti prema prosečnim materijalnim mogućnostima drugih ljudi i zajednice u celini.«

Mihailo Marković postavlja jasnu dilemu između ekonomizma i humanizacije ekonomike. Rasvetljavajući, najpre, odnos između ekonomizma i klasične koncepcije socijalizma, Marković konstatuje da je ekonomizam nerealan i nautvan i da bi društvo »koje bi na njegovim principima bilo izgrađeno, propalo... za manje vremena nego što je autorima ove doktrine bilo potrebno da bi se osmelili i počeli javno da ga zastupaju«. Po Markoviću jedan od bitnih preduslova socijalističkog društva jeste upravo humanizacija društvenih odnosa i on u pravom samoupravljanju vidi najveću garanciju humanizacije tih odnosa. Ako bi se izvršila humanizacija ekonomskih odnosa onda bi ekonomizam prestao da bude ekonomizam i postao neobično opasan za birokratizam.

Ivan Maksimović je govorio o ekonomsko-etičkim problemima u socijalizmu, France Černe je analizirao protivurečnosti našeg društvenog sistema u vrednosnoj proceni, dok je Hasan Hadžiomerović ispitivao mogućnosti humanizacije ekonomskih kretanja. Miroslav Radovanović piše o sociološko-antropološkom pristupu u proučavanju nezaposlenosti.

Predrag Protić

LES LETTRES FRANCAISES

Goldštiker i anonimni staljinist

U JEDNOM OD NAJNOVIJIH BROJEVA ovog francuskog nedeljnika objavljena je, prenesena iz čehoslovačkog lista »Rude pravos«, jedna vrsta »korespondencije« predsednika Eduarda Goldštikera s nepoznatim licem. Naime, Goldštiker je primio anonimno pismo koje vrvi najgorom vrstom insinucija, kleveta i uvreda na koje odgovara smatrajući da je ono karakteristično za određeni sloj ljudi koji se mogu nalaziti, i još uvek se nalaze, u redovima čehoslovačke Komunističke partije, a osim toga i zato što ono, na izvestan način, reprezentuje jedan od metoda pritiska koji se danas u javnom životu Čehoslovačke, od strane staljinista, primenjuje.

Proces demokratizacije u Čehoslovačkoj, kao što je poznato, ne odvija se nimalo jednostavno ni lako. Pored otvorenih spoljnih pritisaka, koji su poznati javnosti čitavoga sveta, ne miruju ni unutrašnji neprijatelji. Jedan od takvih iskoristio je godišnjicu rođenja Eduarda Goldštikera da mu uputi »čestitke« koje su pune neskrivenih pretnji i opasnih obećanja. Evo šta, između ostalog, stoji u tom pismu: Pre svega, anonimni »korespondent« naziva Goldštikera »cionističkom hijenom«. »Povodom vaše godišnjice — kaže on — više miliona nas šalje vam prokletstvo radničke klase ne samo naše zemlje već i drugih socijalističkih zemalja«, pa mu onda »obećava« da će vrlo brzo doći vreme kada će ga »Komunistička partija i časni češki narod« kazniti ne nekom vremenskom kaznom, nego, kao Slanskog u svoje vreme — vešanjem. Anonimni staljinista »savetuje«, pored toga, Goldštikeru da sa svojim prijateljima i jedno-mišljenicima osnuje neku drugu partiju, »na primer IZRA-

ELSKU«. U čitavom anonimnom pismu Goldštiker se neprekidno naziva, sa izrazitim antisemitiskim prizvukom, Židovom, cionistom, mizernim intelektualcem i otpadnikom. Samozvanac, kao i svi drugi staljinisti u svetu, zauzima pozu onog koji legitimno, i bez pogovora, zastupa interese radničke klase, čiji je on bogomdani pravozastupnik. Goldštiker u svom javnom odgovoru podvlači sledeće: »Ne-ko će možda pomisliti da je pismo napisao ludak. Ja čak ni to ne isključujem, ali sistematska logika ovog ludila se protivi takvom zaključku. Ovo pismo, međutim, otkriva više nego ludaka; ono pokazuje da je u pitanju čovek jedne vrste perverzno moralna... Ali, ljudi moje generacije ne mogu da zaborave da se na

MERKUR

Vreme, stvarnost, muzika

GERMANIST HAJNC POLICER (Heinz Politzer), rođen 1910. u Beču, godinama već predaje nemačku literaturu na Univerzitetu Berkley u Kaliforniji. Njegova knjiga eseja »Čutanje sirena — studije uz nemačku i austrijsku literaturu« treba ovog leta da se pojavi. Iz nje je uzet pri- log i objavljen u 241. broju nemačkog časopisa za evrop-sku misao MERKUR pod gor-njim naslovom. Esej je posvećen delu nedavno preminulog austrijskog pisca Hei-mita Doderera i počinje prvom rečenicom iz njegovih Dnevnika: »Preživeti sebe samoga: tu leži tajna i posled-nji cilj.« Policer nalazi da je ovim izrečen zbir i osnovni stvaralački konflikt čoveka koji je kao niko drugi u naše vreme ozbiljno shvatio faktor vreme, taj element pripovedanja, i s njim naj-

RINASCITA

Nove analize za naše doba

SA SAVETOVANJA o problemima kulturne antropologije održanog nedavno u Perudi, donosi »Rinascita« integralan tekst izlaganja Paola Rosija, profesora moderne i savremene filozofije na Univerzitetu u Firenci.

Strast osporavanja i demistifikacije, analiza otuđujućih i nehumanih aspekata savremenog društva karakterišu najveći deo socioloških i filozofskih dela koja stavljaju sebi u zadatak ispitivanje moderne civilizacije. Ona odbijaju da veruju da je ono što koincidira sa modernim i našim istovremeno i humano i racionalno i tako bacaju sa svim novo svetlo na tradicionalnu »Querle des anciens et des modernes«, ne prihvatajući Paskalovu tezu o progresu čovečanstva kao progresu jedinice — u smislu osvajanja razuma i spoznaje, suprotstavljajući joj Rusoovo mišljenje po kome je civilizovani čovek podložan istom zakonu jačeg kao i čovek prirode, samo što taj zakon sada više nije rezultat nagona nego »ekscesa korupcije«.

Negacija jednakosti modernost-racionalnost otvara puteve revolucionarnoj misli od Rusoa do Marksa i dalje. Odbacuje se ne samo ideja o progresu kao linearnom i garantovanom kretanju nego se stavljaju u sumnju osnovni koncepti moderne civilizacije. Raniju veru u progres sve više zamenjuje jedna korozivna analiza društva u kome se iracionalnim i nehumanim sve češće proglašava upravo ono što je racionalno i humano, jedna rasprava koja vodi ka postulisanju, u budućnosti, jednog sveta u kome treba da se zaista ostvari hegelovski identitet realnog i racionalnog. Nova misao razvija se s jedne strane u pravcu kritike iracionalne organizacije društva, kod Marksa i kod Frojda, a s druge strane u pravcu kritike samog koncepta razuma i racionalnosti, nauke i naučnosti, kod Ničea, Bergsona, Diltaja, Špenglera, Husera i Hajdegera. Zatim se oba ta toka spajaju.

Ne radi se tu dakle samo o kritici identifikacije razu-

ma i tehničkog racionalizma, o odbacivanju izjednačenja nauke i tehnike, o pobuni protiv funkcionalizacije nauka, protiv odsustva ciljeva i vrednosti. Daleko dublji od svega toga, ova kritika, ovo odbacivanje, ova pobuna, tiču se osnovnog koncepta nauke kao nasilja izvršenog nad Bićem, kao apriornog negiranja istine neposrednog iskustva, mobilnosti i fluidnosti života. Sačinjena od apstrakcija i kvantifikacija nauka nužno odbacuje nekvantifikabilnu subjektivnost i veže se neodvojivo za datu realnost. Umesto da bude proces u službi razuma ona postaje proces na razumu.

Zato Herbert Markuze u svom eseju iz 1966. godine »Zabeleške o redefiniciji kulture« gura do krajnjih konsekvenci staru suprotnost između kulture (kao pokazatelja vrednosti i ciljeva) i civilizacije (kao carstva rada, nužnosti, uslovljenog ponašanja) i zahteva jednu radikalnu reformaciju ciljeva nauke koja će ići i do odbacivanja tradicionalnog naučnog metoda, naučnog iskustva i slike prirode koja je za njega vezana. Odbojnost za načine na koje je došlo do identifikacije nauka-civilizacija i nauka-tehnika, želja za jednom budućom identifikacijom nauke i kulture, podrazumevaju i suštini odbacivanje današnje nauke i njenih metoda, suprotstavljajući njoj poezije i literature kao »meta-jezik«, kao izvora oslobođenja, kao jedine mogućnosti realnog suprotstavljanja postojećem stanju.

Zadatak oslobođenja čoveka postavlja se stoga u prvom redu pred filozofe (Huserl), odnosno pred privilegovanu intelektualnu elitu ujedinjenu sa onim obespravljenim i isključenim iz društva (Markuze), mada se proces oslobađanja u celini može ostvariti samo po jednoj snažnoj i samosvesnoj društvenoj klasi koja će preuzeti na sebe ne samo vlastitu sudbinu nego i sudbinu čitavog čovečanstva.

Tvrtko Kulenović

takvo pismo, piše Goldštiker, sa hiljadu prema jedan, sasvim sigurno nije pisao nikakav radnik, jer čitavu zbirku najpodližjih niskosti moglo je da napiše samo dehumanizovano biće koje je izraslo u dugom kontaktu s jednom nekontrolisanom vlašću. Na osnovu takvog mentaliteta organizovani su i raniji procesi u Čehoslovačkoj, na kojima su, pod najmonstruoznijim optužbama, potpuno nevini ljudi bili hapšeni, mučeni i ubijani. U trenutku kada se u zemlji, kaže dalje Goldštiker, vrši ispravljanje ranijih nepravdi, tajna kamarila, iz mračnih ćokova našeg društva, misli da može opet da prevrati časne ljude. »Objavljujem ovo pismo pre svega zbog toga da bih pokazao u kakav ponor perverzizeta su falsifikatori socijalizma bacili najpametnije ljudske vrednosti« — završava svoj odgovor Goldštiker.

Mladen Milanović

dotične individue«, onda pod »individuum« ponajpre razume pisca Heimita Doderera, pod »trenutkom« moment stvaranja, a pod »svim trenucima« sadržinu ispunjenju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Policer kaže da je Doderer bio čovek eminentno svestan istorije. Kako to dokazuju i njegova lična dokumenta, on se kroz ceo život bez ograde predavao istorijsosti svoga života, stavljao joj se na raspolaganje i obnavljao se s njom.

Analizirajući kratkim, oštrim i karakterističnim potezima obimno delo Heimita Doderera, Hajnc Policer nam pruža jasne karakteristike tih dela date u naslovu eseja, prikazujući Doderera kao pisca koji je osetio snagu vremena i šta ono može da pruži onome ko ume da sa-gleda njegov stvaran tok i da čuje njegovu životnu muziku.

Aleksandar Đ. Popović

Oj dušo pesnička

Naši su vinogradi glinoviti, oj glinoviti
i zlatna je kapljica iz naših vinograda,
oj dušo pesnička, zlatna i čista.

I
Kod kuće bi ostao
da se nisi bojao nasleđa
svojih otaca,
teškog i stoput prokletog nasleđa.

Tako bi shvatio
da je život vredno živeti
makar i za parče ražanog hleba.

Do mrklike bi noći orao i kosio,
sekao i vozio do mrklike noći,
potom bi još kod stoke otišao, u staju,
ili bi pak u podrumu vino pretakao
ili bi vozio u zadrugi traktor.

Ali nisi ostao,
svoj si svet izdao
i svoje ljude
i kažu ti:
velika zverka.

III
I bio bi snažan, oj snažan,
i ne bi čekao
obećani dan
jednakosti
i slobode
i ne bi pisao tužne pesme
i jalove članke za novine.
Kada bi pravo u pitanju bilo,
udario bi
pesnicom
ili krampom

i ne bi bio sam.

Imao bi mnogo, mnogo prijatelja.

U poseti zavičaju

(Uzged:
sad je državno)

Pozdravljam te, kućo moja,
pozdravljam te, zemljo moja,
ja sam, tvoj neverni gospodar,
volim te, kućo moja,
volim te, zemljo moja...

Ali, bože moj,
šta je s nama?

Gde su naše mlade jabuke?
Moja zemlja je imala jabuke.
Gde su orasi, orasi vrh kuće?
Moja zemlja je imala orahe,
čvrste i velike, pa smo imali božični kolač.
Gde je loza koju sam sadio?
Moja zemlja je imala lozu,
moja zemlja je radala vino.
Gde su njive, dodavola, gde pšenica?
Moja zemlja nikad nije korov radala.

S mojom zemljom čine greh,
s mojom zemljom čine greh.

To je ono vreme

To je ono vreme
za koje smo se borili,
to je ono vreme
kome smo se radovali
kao deca božiću,
to je ono vreme
o kome smo govorili
da ćemo biti jednaki,
da će za svakog biti rada
i hleba,

to je ono vreme,
to je ono novo doba,
to je onaj pravi čas.

Bog neka živi proletarijat!

Istorija

Posle Gubčeve smrti
nije se izmenilo.
Gospoda su opet
ležala na perinama,
sejaci su već bili
navikli na slamu,
rekla je učiteljica.

Posle Gubčeve smrti
nije se izmenilo...
rekoh ocu.

I otac reče:
samo uči dobro!

Težak je tvoj put

Težak je tvoj put,
prijatelju moj;
neustrašiv ćeš morati da budeš
kao jastreb,
lukav ćeš morati da budeš
kao lisica,
brz ćeš morati da budeš
kao lasica,
opasan ćeš morati da budeš
kao vuk,

tu ćeš sretati ljude.

Sprva si seme

Sprva si seme
ljubav sejačeva...
da te poseje,
da te zaboravi...

Onda si pšenica,
zrela za igru
s vetrom
i koscima.

Onda si nekeome
svakdanji hleb.

Poznao sam te

Poznao sam te,
kao vatra
dolaziš
u moju kuću,
kao vetar
dolaziš
u moje vrtove,
kao bolest
u moju krv.

Sad znam ko si,
sad znam ko si.

Dve pesme

I

Neka procvetaju šeboji crveni,
neka procvetaju,
neka uopšte ne postoje reči
za čin ljubavi,
nek ljubav bude
nepobeđiva.
Neka bude milina u telu njenom,
neka bude lepota u hodu njenom,
neka budu grudji njene primamljive.
Neka budu,
neka budu oči požudne,
nek se rasprsnu srce čeznutljivo,
nek se rasprsnu.

II

(Devičanska)

Neka budu
neka budu rešetke na prozorima,

niko ih nije umeo da razbije,
niko,
niko do mog srca da dođe.

Neka uvenu šeboji crveni,
neka uvenu.

(Prevela Marija MITROVIĆ)

prvo pismo

DRAGI GOSPODINE MARKIJSKI,

dobio sam Vaše pismo od 2. svibnja ove
godine. Blagodariam Vam na pomoći koju ste
priložili za obnovu crkve sv. Križa. Samo sa
Vaših 8 tisuća dinara možemo izmijeniti vrat-
nice i umjesto drvene ograde udariti željez-
nu. Žalosno je što narod Bogojavlenskog ne
vodi više računa o svojim zadužbinama. Gos-
podine Markijski, ja i nadalje vjerujem da je
to divan kršćanski narod i da će se iznova na-
ći na okupu i ispraviti svoje grijehe. Možete
me smatrati glupim, ali ja sam uvjeren, i daj
bože da je tako, da će ovo bezumlje rušenja
svetih mjesta brzo proći i da će se opet naša
braća katolici naći u Kristu.

Nadbiskupski ordinarijat u Zadru i Nadbi-
skupski duhovni stol u Zagrebu odvojice ne-
što sredstava za kupovinu novog zvona. Provin-
cijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru
pomogao nas je sa sedam ikona i velikom sli-
kom Blažene Djevice Marije. Gospodin Pavel
Prokulo, dubrovački trgovac, dao nas je po-
moći sa 2000 dinara. Zahvalan sam gospodi
Štaudah koja je, iako protestant, priložila dva
zlatna križa od neocenjive vrednosti. Nadam
se da su još u životu prekrasne Pretoriusove
orgulje. Vi se sjećate da sam ih dobio na pok-
lon 1935. godine od kardinala Evgenija Pače-
lija kada sam izabran za Predsjednika bis-
kopskih konferencija i da sam ih za vašu lju-
bav priložio crkvi sv. Križa. Uvjeren sam da
ćete Vi još mnogo učiniti da ponukate taj div-
ni i plemeniti narod Bogojavlenskog da ne
žali truda pribaviti sebi još jedno sveto mjes-
to koje mu je dao Bog.

Što se tiče mog zdravlja, vjerujte mi dragi
prijatelju, da je svakim danom gore i da nije
dobrog i plemenitog brata Antuna ne znam
šta bih radio. Citavog prošlog tjedna bio sam
prikovan za postelju. Vrlo često mislim i na
zdravlje Vašeg sina. Da li su Vam stigli ljeko-
vi za njega. Ja sam sve učinio kod našeg
brata Bernareta u Francuskoj da ih čim pri-
je pošalje. Vaše umno dijete naći će ozdrav-
ljenja, budite bez brige. Obećajem da ću se
moliti za njega. Mnogo pozdravite Vašu div-
nu i plemenitu Amaliju.

Na Blagdan Krista Kralja u Trebinju, 30.
listopada

U Bogu Vaš Bonifacije

P. S.

Kod mene je bio fratar Zlatko Muharić, da
bih ga poslao služiti u Bogojavlenskom, ali
sam ja toga antikrista dao izbaciti iz moga

PRICA «KNJIŽEVNIH NOVINA»

PISMO

Mirko
KOVAC

doma vani. Vi znate, dragi moj prijatelju Mar-
kijski, da je on lično poznavao Hermana To-
nogala, te nije poduzeo ništa protivu pokolja
pravoslavnog hercegovačkog življa u Koriti-
ma 5. juna 1941. godine. Ako me posluži
zdravlje izborit ću najstrožu kaznu kako bih
zgazio tu muhu. Da mi je znati okuda ima
obrasa dolazi ti k meni i uznemiravati moje
nerve.

Još jednom Vaš Bonifacije

drugo pismo

DRAGI PRIJATELJU MARKIJSKI,

nemojte me kriviti što nisam uspio odgovo-
riti Vam na poslednje pismo. Nadao sam se
da ću mnogo ranije biti u Bogojavlenskom,
ali vrućica me je slomila tačno uoči desete
nedelje po Duhovima. Svi su vjerovali da ću
otići Bogu, ali sam ja siguran da ću na dan
Prečasnog Marijinog Srca održati propovijed u
sv. Ani, uprkos svih zabrana i protivljenja
nove vlasti. Ne marim ako nakon toga i um-
rem. Da li je padre Pavao primio moju oba-
vijest o organizovanju skupa. Ne bude li nar-
od htio doći svojom voljom da me čuje, ne
treba ga siliti i uvoditi u neprilike.

Vi i ne znate, dragi prijatelju, šta mi zna-
či vaše pismo: to je za mene pravi cjelov. Sa-
mo Vas molim da odagnate sumnje o koji-
ma ste mi pisali. Oglušio sam se o Vašu tre-
nutačnu slabost. Imajte stalno na umu da je
pokornost najviša ljubav, a poniznost sloboda.
Sloboda nam je i data samo zato da iza-
beremo koga ćemo voleti i mi smo izabrali:
volećemo sve, a sadržaj svih stvari koje ljubi-
mo jeste Bog. (Deus caritas est)

Sigurnost

Tamo gde živim nema ulica
neumesna su pripadanja
kraj i početak ravnodušni
često promene mesta

Ponekad korak udvoje
prstiju spletenih
zaljubljenima u magle
praštaju nepostojanje

Sirok je obruč uma
prima bez provlačenja
ne može da izneveri
pitanjem odgovara

On svoju smrt odlaze
za pogreb boja
ne znam dan ali ta sigurnost
bilo kad bilo gde — one će doći

Ko li će to iz vode u te dane
za moj svet boja naučiti hod,

bila je toliko naduta i toliko je krkljala da
se meni zgadilo. No, mili moj Paolo, na mene
se biskup Bonifacije ne može požaliti, jer sam
lepo skrajnula njegov leš sa ceste, čak sam
mu i ruke skrtila. Posle smo ja i Spiro leža-
li u senu i gledali kako preleću zvezde iznad
Bogojavlenskog, a ja sam stalno plakala, jer
sam bia zatrudnela sa Spirom, a nisam se
usuđivala da mu kažem pošto sam znala da
će me naterati da pobacim. Ja znam da sam
u to vreme bila s jednim studentom iz Tre-
binja koji je divno govorio o slobodi u Ru-
siji i novom komunističkom moralu, samo mi
ne pada ni na kraj pameti da bi dete moglo
biti njegovo. U takvom stanju otišla sam na
izgradnju pruge i tamo srela Andreja, ispri-
čala mu sve i, kako sam ti već rekla, cele jed-
ne noći preplakala na njegovim rukama. An-
drej mi je inače bio četvrti muškarac, mada
tog trećeg i ne računam pošto se, sve dogo-
dilo u trećoj klasi putničkog voza po mraku,
tako da ga čestito nisam ni videla, samo znam
da je bio višestruki udarnik.

Iako me Andrej voleo on se nije usuđi-
vao da išta traži od mene. Jednom sam poku-
cala na njegova vrata, ušla u sobu, skinula
se i uvukla u Andrejin krevet na kome je on
potrbuške spavao s rukama koje su visile na
obe strane kreveta. Kad se probudio bio je
srećan. Ja sam mu tu priznala da nosim de-
te jednog partijskog sekretara, a on je širio
ruke i govorio da je to sreća i da će to dete
živeti bez nepravde i zla koje nam je dosad
nametala buržoazija.

Mili moj Paolo, uskoro se glavni štab seli
u kuću predratnog sudije dr Nikolajevića, a
mi ćemo dobiti njihove prostorije za biblio-
teku gde će svetlo smeti da gori do 11 sati.
Prašnjave knjige iz biblioteke sudije Nikola-
jevića preneli smo i privremeno smestili u
magazin tako da ih izdajemo omladinicima od
3—5 posle podne. Knjige se mogu čitati samo
za videla jer smo u oskudici s gasom. U sobi
lampa može goreti tek toliko da se skinemo
i uvučemo u postelju. Na hranu sam se pri-
vikla, jedino sam se, tatiće, bželega mleka od
naše krave, no sva je sreća što ću uskoro zbog
porodaja dobiti dopust i stići u Bogojavljen-
sko. Mojog sreći ne bi bilo kraja kada bi sa
mnog mogao doći i Andrej, ali danas je dva-
naesti dan otkako je otišao za Kijev. Da li mi
je moglo stići pismo od njega? Andrej će mi
sigurno javiti kada treba da krenem za Sov-
jetski Savez, mada prethodno mora da obavi
razvod braka.

Jadni moj Paolo, da li je istina da propa-
daš? Ja nemam nikakva sazaljenja za bivše
bogataše. Nemoj me krivo shvatiti, ja se zaista
katkad setim tvoje dobrote i obuzme me žal-
lost, a kada pomislim na tebe i mamu gotova
sam da zaplačem. No tvoja ljubav prema ma-
mi i meni sada je razlog za tvoju patnju.

Poz. Paulina

(odlomak iz romana)

1. Crkva sv. Križa podignuta je sto ili dvesta godina
pre crkve sv. Ane. Legendama oko stvaranja sv. Križa
nećemo se baviti.
2. Advokatski pripravnik iz Travnika i ustaški pover-
nik za srez Gacko. Skupljao je izvađene dečije oči i čuvao
ih u prekrasnom srebrnom putiru kojeg je dobio na dar
od Zlatka Muharića. Putir je pripadao crkvi sv. Ane, a bio
je ukrašen rečima: tko jede tijelo moje i pije
krv moju, ostaje u meni i ja u njemu.

Gordana PETROVIĆ DVOJE

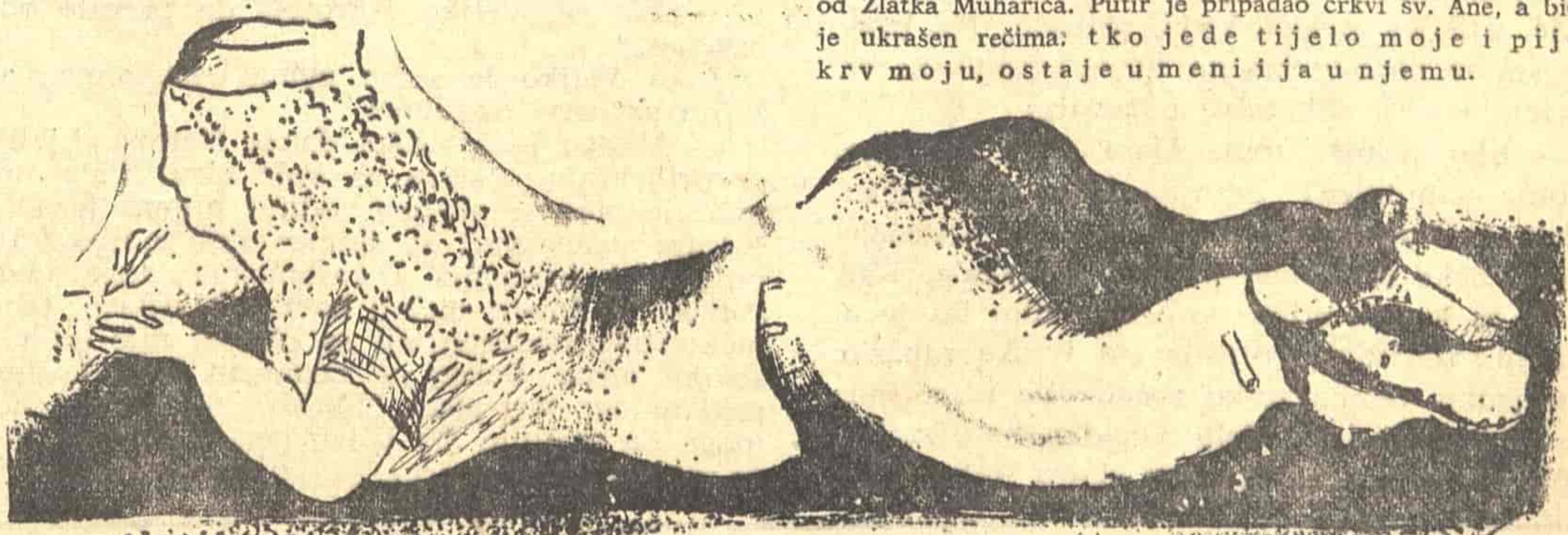
U parku noć zavukla ruke
zvezde oplodile drveće
svetla se postavila marširaju
sve bih okovala savila narukvicu.

Ti zeleno ja plavo duge
od nas do susreta kiše u plamenu
uporedo teku nam reči
pogleda misli ispreturala.

Ko je kome u poseti
mrak je sakrio ogradu
belinu jedra na vodi
bolnički kreveti krađu.

U parku noć zavukla ruke
kopa između nas provaliju
u dozivanju ti pužem uz lice
ti nemaš smelosti senke te odaju.

Lebdimo gaženjem ispod kaciga
od nas do susreta kiše u plamenu
uporedo lupamo šakom u ponoć.
Kome smo biti u poseti.

ILUSTROVAO: HALIL TIKVESIA

